

SOCIETATEA DE MÂINE

Revistă de știință sociografică, estetică și cultură

Cuprinsul:

- PROBLEME SOCIALE:** *Intellectualul nostru* . . . . . Petru Suciu ×
- TRANSILVANIA VECHIE:** *Dinastia română a Corvinilor: 500 de ani dela cruciatele lui Iancu Huniade* . . . . . Ion Clopoțel
- ACTUALITĂȚI:** *C mitirele Blajului* . . . . . Iosif E. Naghiu
Asistența bătrânilor din Caras . . . . . Maria Beldea
- PAGINI ISTORICE:** *Dacii — împărați în Roma și Bizanț. Sarmisegetuzele: hispanică, galică și dacică* . . . . . Liviu Jarchescu
300 ani de la Sinodul din Iași . . . . . I. C. Nicola
- PROBLEME ECONOMICE:** *Cooperarea noastră în lumina cifrelor* . . . . . Vasile Drafta
- SATE, ORAȘE, REGIUNI:** *Oameni și fapte din Țara Moților* . . . . . Moise Coroiu
- SUPLIMENT LITERAR ITALIC:** *Lacrima, Abandonata (trad. în it. din Goga)* . . . . . Mina Boschi
Tramonto . . . . . Giuseppe Marasca
Poesia . . . . . Oreste Fratoni
Versuri italiene: Carducci, Arturo Graf, trad. de . . . . . P. Constantinescu
- FAPTE, IDEI, OBSERVAȚIUNI:** † Giulio Bertoni:—
Romanitatea României. —
Maoul muzical florentin. —
Viața grădiniilor. — Galileo Galilei. —
Românii transnistrieni. —
Umorul românesc. — Giovanni Papini... . Redacția
- COPERTA:** *Moște cu tulnic* . . . . . N. Brana

Editura „Societatea de Măine“

Director: ION CLOPOȚEL

Inscrisă în registrul Trib. Com. Ilfov cu Nr. 1927/38. Redacția și Administrația: București 6, str. Dr. Aachi 11 (Cotroceni).

APARE LUNAR

no 7 și 8 anul 19
Iulie și August 1942

no 383-4 dela apariție

ABONAMENTE ANUALE:

Autorități, birouri, bănci . . . 1500 L
Societăți culturale, școli . . . 1000 L
Liber-profesioniști . . . . . 600 L
Funcț., studenți, muncitori . . . 500 L

prin CEC nr. 1218

În străinătate: dublu

Abonamente se remit anticipat

— Un exemplar lei 50 —

Lacrime

Dal volume „Clipe“ din O. GOGA

La fanciullezza mia perduta
nella radura, là, dei tigli
si portò via col folle riso
anche le lacrime dai cigli!

Da allora non ho gli occhi umidi
qualunque uragano mi infranga:
ho un fremito quando ripenso
da quanto tempo mai non pianga!

Ma forse le lacrime mie
or scendono dentro il pensiero
s'incagliano giù nel profondo
e scavano il loro mistero!

Si posan piano, ad una ad una
sotto il velo del triste obliare
così, come chicchi di perle
nel fondo segreto del mare!

E dormon finché non le mouve
il corso del tempo diverso
tessendole piene di luce
nell'abito bianco di un verso!

Traduzione di Mina Boschi (1939)

Abbandonato

(Parasit“ dal volume „Poezii“ di O. GOGA).

Muoion mute collane di istanti
Nessuno mi batte alla porta
il tempo distende sul cuore
la grigia sua cenere morta

Le nebbie, la notte in ispalla,
arrivano e l'ombra m'inghiotte
e viene selvaggia la raffica
le ali dei sogni m'ha rotte!

Non scende mai giù dalle stele
un raggio, la fronte a baciare
ma forse non brillerà mai
di tutti i miei voti l'altare?

La quercia di molte speranze
si scuote le fronde pian piano...
lo so che tu sei tanto bella
però mi si tanto lontano!

Traduzione di Mina Boschi (1939)

Editura „Societatea de mâine“

Iși va reîncepe încurând activitatea
înteruptă în Cluj, va tipări o „bibliotecă
realistă a românului de pretutindeni“,
adică tratarea organică în serie și în
unitate programatică, a actualităților
românești, a stărilor de lucruri din toate
unghiurile românismului.

Pregătirile noastre sunt avansate.

O seamă din prietenii „Societății de
mâine“ își înfrățesc eforturile într-o face
posibilă apropiată apariție a unor cărți
cu un conținut de mare folos pentru
evoluția viitoare a românismului.

Centrul editurii va fi într-unul din
orașele Transilvaniei.

C. A. M. C. A. M.

Țigaretetele

**TOMIS, MIHAI
BUCUREȘTI
VIRGINIA GOLF,**

PRIN GUSTUL ȘI AROMA CE AU, SATIS-
FAC PE CEI MAI PRETENȚIOȘI FUMĂTORI

SOCIETATEA DE MÂINE

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ SOCIOGRAFICĂ, ESTETICĂ ȘI CULTURALĂ

INTELECTUALUL NOSTRU DEFECTE ȘI CALITĂȚI

Cele două decenii de dominație românească ne-au dat, în Ardeal, o apreciabilă clasă de intelectuali. Apreciabilă ca număr.

Intelectualul trebuie să fie factorul de conducere și de creație în viața unui popor. El crează o cultură. Prin el spiritualitatea genuină ajunge la cele mai înalte culmi de manifestare. El crează o cultură prin înaltele calități spirituale și morale ce le are, dar o poate și nimici prin deficiența acestora. El e salvatorul unui popor, dar poate fi și ciocul lui.

Un intelectual nu e, prin urmare, numai o cifră demografică, nici numai un automat de înregistrare într'un birou. El, ca funcționar sau ca profesionist liber, nu trebuie privit numai sub aspectul birocratic al profesiei lui. El nu e numai al biroului, ci e și al societății căreia aparține.

Un intelectual, tocmai din acest motiv, trebuie cântărit sub mai multe aspecte: sub cel social, ca *familist*, sub cel economic, ca *gospodar*, sub cel cultural, ca *om de cultură*.

Noi trebuie să întemeiem o clasă intelectuală luată în adevărata ei accepție sociologică. Temelia solidă a unei astfel de clase o dă tradiția. Aceasta se crează și se perpetuează prin familie. E, oare, intelectualul nostru harnic și prolific familist?

Durere, conduita familistă a intelectualului nostru, fie ardelean, fie din altă parte, lasă foarte mult de dorit. Ori nu se însoară, ducând o comodă viață de celibatar (burlac), ori dacă se însoară are un număr foarte redus de copii, sau — în cele mai multe cazuri — nu are de loc.

Se face mare caz din denatalitatea noastră rurală. Ne scapă, însă, de sub raza preocupărilor denatalității în familiile intelectualilor noștri urbani. Recensământul din 1930 nu ne dă date în privința aceasta.

Copilul e linia de legătură dintre generații. El e vehiculul unei tradiții de familie și de clasă. El trebuie să fie preocuparea centrală a statului și a societății. Fără copil pier tradițiile, se sting clasele sociale. Noi suntem la începutul întemeierii unei clase sociale de intelectuali. Denatalitatea e o mare pedecă în calea întemeierii și consolidării ei.

Nici familia, nici copilul, nu sunt chestiuni particulare, sunt probleme de stat și naționale. Ele sunt celulele constitutive ale societății și ale statului. Înlăturarea denatalității urbane, care poate să ia ca mâine proporțiile unei calamități naționale, are da-

toria s'o facă statul printr'o politică de prudentă, dar energetică și rațională intervenție. Trebuie înlăturate cauzele cari o produc.

O cauză a denatalității urbane e — *mama* — *funcționară*. Femeia trebuie scoasă din birou, trebuie redată menirii ei naturale: de mamă și soție. Femeia funcționară nu-și poate îndeplini nici una dintre îndatoririle ei. Ea nu e deplină nici într'un loc. Acolo unde e, e numai jumătate de om. Ca mamă e cu gândul și inima acasă la copil și la gospodărie. Ca fată, ori ca soție sterilă, își are deficiențele fiziologice, care îi micșorează mult capacitatea de lucru. Femeia trebuie păstrată cel mult în anumite funcțiuni sociale compatibile cu firea ei și cari nu o sustrag dela îndatoririle ei naturale. Femeia de astăzi suferă de boala masculinizării. Vrea să apară bărbat, atunci când așa de minunat îi stă ca femeie. Ia obiceiuri masculine, când obiceiurile ei femeiești o fac fermecătoare. Femeia să fie femeie. Tot ce diformează feminitatea e respingător.

O altă cauză a denatalității clasei intelectuale e *celibatarismul* tineretului nostru. Tinerii noștri nu se cam însoară, nu din cauza unor slăbiciuni congenitale, ci din cauze de ordin economic și moral. O căsnicie cere cheltuieli sporite. Un funcționar abia de 35 ori 40 ani ar fi în stare să-și întrețină bine o familie. Aceasta e însă o vârstă prea înaintată pentru a-și jertfi cineva viața liniștită și și fără griji de burlac. Și atunci nesilit de nimeni — și mai puțin de îndemnurile lăuntrice ale naturii — nu se însoară, rămâne fecior bătrân. Pe lângă atâția feciori tomnatici îmbătrânesc atâtea și atâtea fete, irosindu-și tinerețea și fecioria în aerul viciat al birourilor. Nu tinerii sunt de compătimit, ci fetele, cari se ofilesc fără să fi putut gusta din cupa îmbietoare a vieții. Fetele bătrâne sunt făpturi neisprăvite, sunt un produs hibrid al societății moderne, care prin organizația ei ireală și irațională a smuls femeia din drumul natural al menirii ei.

Tinerii trebuie să se însoare. Trebuie să o facă aceasta în interesul lor, al societății și al statului. Trebuie să dispară celibatarul din societatea noastră românească. Un funcționar celibatar, fără familie, fără copii, e un consumator improductiv. El nu dă statului și societății bunul cel mai de preț: copilul. Il lipsește de cel mai puternic element în consolidarea lui și în perpetuarea neamului. Celibatarul prea

mulți sunt, de multeori, un factor de sdruncinare a moralității publice.

Sunt atâtea și atâtea motive pentru cari statul trebuie, prin intervenționismul lui, să încerce să pună capăt acestei contagiuni sociale. Mijloace sunt. Să amintim câteva: persuasiune printr'o intensă propagandă matrimonială, impozite sporite pe celibatarii încăpăținați, împrumuturi matrimoniale, credite ieftine pe termen lung pentru clădiri de case, salarii urcate pentru cei cu familie, etc.

Un intelectual trebuie să fie și un bun *gospodar*. De gospodărie se ține în locul întâi o casă. Familia și casa îl leagă pe funcționar de slujba ce o are — și de localitate. Ii fixează. Ii dau un rost vieții. Ii ridică simțul responsabilității. Teama de transferare îi sporește și calitățile de bun funcționar. O clasă de funcționari stabilă și înstărită e un mare câștig pentru stat. De aceea trebuie să se aducă toate jertfele pentru a o avea.

Intelectualul nostru ca familist lasă de dorit. Intelectualul însurat însă e un bun și harnic gospodar. Visul fiecărui funcționar dela oraș e să-și aibă gospodăria lui: casa și grădina. Rari funcționarii însurați dela oraș cari să nu-și aibă căscioara lui. Ce prețioasă ar fi o statistică în privința aceasta! Ea ne-ar arăta în cifre statistice situația de astăzi în comparație cu cea din 1919. S'ar vedea atunci cu ce eforturi ne-am înfipt, prin imobilele noastre românești, în inima orașelor ardeleni, unde până mai ieri stăpânii nediscuțați erau concetățenii noștri de altă limbă. Pildă pot aduce tot orașul Turda. În 1919 erau, în străzile principale, abia 5 case românești.

Astăzi sunt, în aceste străzi, peste 150 case de piatră. În unele orașe sunt cartiere întregi românești. Tot ce s'a edificat în acești douăzeci de ani, s'a edificat din crutările, uneori duse până la privațiuni personale, ale funcționarilor. Ce s'ar fi putut face dacă statul ar fi avut o politică precisă, proprie, în privința proprietății imobiliare urbane? Această politică nu a existat. Și e un mare, un condamabil păcat. Orașul nu se cucerește numai prin clasa flotantă și instabilă a funcționarilor, ci printr'o conștiință și bine înstărită clasă de mijloc. Amândouă aceste clase au fost date uitării de cătră stat. Capitalul nostru bancar s'a plasat mai bucuros în afaceri pur speculative. A uitat că, în economia națională, ar fi trebuit să îndeplinească marele rol de consolidator al românilor în orașe. În orașe am făcut cuceriri prin hărnicia și sobrietatea funcționarului nostru. Prin el ne-am întemeiat o proprietate imobiliară urbană.

Mai este un aspect sub care trebuie privit intelectualul nostru: cel *cultural*.

Intelectualul trebuie să fie un om al culturii. El

trebuie să fie un purtător, un propagator de cultură. Trebuie să fie un om cult. Printr'o diplomă școlară dă dovadă, că e stăpân pe o anumită cantitate de cunoștințe necesare funcțiunii sau profesiunii în care se află. Școala face din el un om instruit, un doct. Cultura nu se câștigă din cărțile de școală. Ea e o bogăție interioară, sufletească. Ea lărgeste orizontul de vedere al omului. Ii sporește preocupările intelectuale, directivându-le și adâncindu-le. Ea face din om un factor de creațiune și de continuă învoire spirituală. Omul cult clădește, prin forțele lui intelectuale și morale, temelie solidă societății omenești.

Cultura nu este un dar ceresc. Ea se câștigă prin continuu susținute eforturi spirituale. La ea se ajunge prin lectură, prin meditațiune, printr'o austeră disciplină sufletească.

E intelectualul nostru, indiferent de categoria căreia aparține, stăpân pe astfel de cultură? Se folosește oare de toate mijloacele ce duc la această cultură?

Am cere poate prea mult dela intelectualul zilelor noastre dacă am cere să fie stăpân pe o astfel de cultură superioară. Intelectualul nostru se află într'o fază de formațiune. Suntem, aici în Ardeal, prima generație de descălecători la orașe. Suntem o generație de rurali urbanizați. Am adus cu noi multe obiceiuri bune dela sate: harnici gospodari, buni capi de familie. Nu am putut aduce însă unul, fiindcă satului îi lipsește: pe cel al preocupărilor cerebrale. Acestea se desvoltă într'o avansată viață citadină.

După epoca prezentă de creștere în afară, va trebui să vină una de creștere în lăuntru, de cerebralizare. După o epocă de plasare și de consumație, va veni una de mișcare și de creațiune. Atunci vom avea intelectualul adevărat, așa cum îl cer marile noastre interese naționale și de stat. Pe acesta ni-l vor da vremile ce vin: de bună frăție între popoare, de liniștită și ordonată muncă înlăuntru. Într'o lume mai bună, care va trebui să vină după acest război, intelectualul va avea tot răgazul de a se găsi pe sine, în caldă și intimă tovărășie a preocupărilor spirituale.

Ardealul cere ca fiecare intelectual să fie, în postul unde e, un ostaș și un apostol al culturii, să fie un biruitor.

Noi, intelectualii ardeleni de astăzi să nu uităm, că viitorul acestei admirabile părți de pământ este în mâna noastră. Prin eforturile noastre spirituale va trebui să devină o puternică cetățuie a culturii românești.

Turda la 15. VII. 1942.

PETRU SUCIU

Dinastia română a Corvinilor

Comemorarea gloriei militare și politice dinainte cu 500 ani

Mareșalului Ion Antonescu: închinare

Prea puțin se știe și se accentuează că cele două mari figuri de legendă Iancu Huniade, guvernatorul Ungariei dinainte cu 500 ani, și fiul său regele Matei Corvinul, își trag obârșia din vechi familii de nobili din Țara Hațegului, înrudite cu voevozii dinastiei Basarabilor munteni.

Leagănul însuș al dinastiei Basarabilor pare a fi acea bătrână și minunată țară a Hațegului unde până în ziua de azi se conservă urmele milenare ale unui stil propriu de viață românească.

Unii dintre Basarabi s'au resemnat în rolul de vasali ai regilor unguri, cari le asigurau privilegiile și înalte demnități în armată și în stat, pe când alții scuturau orice jug al atârării, coborau pe Jiu, Argeș și Olt, își proclamau cu mândrie o emancipare și o stăpânire liberă de stat care domina toată valea Dunării până în Basarabia ce se boteza cu numele lor.

Această descendență ilustră este confirmată în lucrări scrise de către însuș primatele Ungariei Nicolae Olahus, nepot de soră al lui Iancu Huniade. Ea este atestată istoricește chiar și de către cronicarul Bonfinius care spune despre genialul strateg că își trage origina „din vechea seminție română a Corvinilor“.

Dar chiar dintr'unele acte de guvernământ și diplome ale guvernatorului Iancu și regelui Matei este certificată filiațiunea basarabă; ei tratează pe Marinoviceștii principii ai Albaniei și Tesaliei ca pe niște consăngeni de-ai lor din neamul Basarabilor.

Corvinii sunt 200 ani cnezi, voievozi și guvernatori ai Hațegului, Banatului și Transilvaniei

Familia Corvinilor primise ca feud regiunea Hunedoarei încă mai de mult. O confirmare ni se păstrează dela regele Ludovic cel Mare din 1378. Corvineștii aveau treceri dese peste Carpați unde rudeniile stăteau pe tronul Munteniei și unde se puteau retrage în zile de răstriește.

Vâlva de vestiți căpitani de oaste determină pe împăratul Sigismund să atragă iarăș pe unii dintre ei prin donațiuni însemnate: în 1409 el dăruiește din nou domeniul Hunedoara lui Voicu, fiul lui Șerban, și fraților săi Mogoș și Radu, precum și unui alt Radu, frate cu Șerban, nefiind uitat nici „fiul Ioan“ al lui Voicu printre proprietari. Voicu este oștean de frunte al Curții: „miles aulae regiae“. Soția lui Voicu este Elisabeta de Margina, despre care o le-

gendă spune că ar fi descendentă din casa împărătească a Paleologilor bizantini; legenda pare mai mult o diversiune menită să sporească prestigiul familial. Din căsătorie se nasc doi băieți și trei fete: Ioan major (Iancu), Ioan minor, Marina, Clara și Elisabeta; Marina este măritată cu Manoila de Argeș, fiul refugiatului Dan-Vodă Basarab alungat din domnie de Vlad Dracul, și are patru copii: Stanciu, Stoian, Ursula și Elena. Stoian ajunge primar al Orăștiei și este tatăl lui Nicolae Olahus care ocupă cea mai înaltă demnitate în ierarhia bisericească a Ungariei.

În diploma sa eliberată lui Nicolae Olahus (adică „românul“), episcop de Agria, din 23 Nov. 1548, împăratul Ferdinand spune, că Olahul se trage din aceeași familie ca și „străluciiții bărbați Ioan Corvinul de Huniade și fiul său regele Matei... din Valahia, din neamul domnitorilor acestei țări“.

Vădit lucru, regele Sigismund dă familiei Corvinilor o satisfacțiune pentru unele nedreptăți suferite chiar în relație cu domeniul Hunedoarei. Acum reinstala în drepturi familia păgubită anterior.

Crescut în tradițiile ostășești, Iancu Huniade se dedică de tânăr carierii armelor. După ce își face primele studii sub auspiciile episcopului Demetrius Zechi de Agram, sub steagurile căruia Voicu luptase vitejește, ca un încercat condotier, pe câmpurile de bătăe ale Croației, el se înrola în curând direct sub steagul împăratului Sigismund, care-i surprinde însușirile excepționale și-l trimite la școli superioare de armată din Italia.

În minuțiosul său studiu biografic asupra Huniazilor, George Barițiu afirmă că Iancu și-a început cariera militară la curtea despotului sârb George Brancovici. Între 1410—1430 Iancu e în anturajul regelui împărat Sigismund pe care-l însoțește în două călătorii lungi: la Frankfurt și Milano (1431) unde Sigismund primi coroana de fier a Lombardiei. E lăsat de împărat la curtea ducelui de Milano „ca să cunoască mai de aproape arta militară“ (Barițiu). Insuș Xenopol recunoaște în marea sa istorie a Românilor că nimeni nu posedă date mai complete și mai vrednice de crezare referitor la Huniazi decât Barițiu.

Timp de doi ani, tânărul Iancu Huniade își desăvârși educația militară sub supravegherea ducelui de Milano, Filip de Visenti. Inzestrat cu cunoștințele superioare ale unei academii de

război din Italia, acest viguros vlăstar al românismului inaugură cariera plină de faimă în sufocarea răscoalelor hussite din Boemia, câștigându-și primele merite în favoarea împăratului. Dar de el era nevoie într'altă parte: în crâncenele ciocniri cu expansiunea otomană din Balcani spre Dunăre. Împăratul Sigismund îl întărește în drepturile sale de proprietar-sucesor al domeniului și castelului de Hunedoara.

Corvinii conduc cruciate și finanțează armate

Un îndoit motiv îl determină pe împărat să fie foarte atașat de Iancu: firește, calitățile excepționale de bravuri militare și de comandant de oști fanatizate prin exemplul personal, poate însă în egală măsură și bogăția familiei corvine. Sigismund e pururea fără bani, e mână-spartă și recurge la împrumuturi. Astfel împăratul primește dela Iancu un prim-împrumut de 1200 florini zălogindu-i mai multe sate din comitatul Aradului, în frunte cu orașul Popi; în 1434—35 îi restituie zălogul, îi acordă o dobândă de 300 florini și-i zălogește districtul Comiat din Severin lângă Dunăre. În 1437, Sigismund contractează un nou credit de 1250 florini dela Iancu.

Regele-împărat Sigismund moare pe neașteptate în 1437 stârnind un haos general: e anul cumplitei revoluții țărănești dela Bobâlna, când grofii sunt bătuți un an întreg.

Îi urmează ginerele Albert, care recurge adesea la ajutoarele bănești ale lui Huniade. Fiind că frații Huniade, Iancu și Ioan, avansează 2750 florini aur pentru întreținerea de cetăți în Severin, regele Albert le dăruiește în 1438 patru orașe din Bacica: Madaras, Tovanct (Ticvaniul?), Suboțita și Halas.

În munificența și jertfele lor materiale pentru cauza universală creștină Iancu Huniade nu cunoaște margini: în 1433 subvenționează recrutări de armate cu 32 mii, iar în 1444 cu 63 mii galbeni. Bate suflet larg și conștiință politică și ostășească în pieptul marelui „beliduce“ (mareșal).

Încă în anul sguuirilor populare 1437 Iancu Huniade își dă seama, că nu poate asista nepăsător la luptele de succesiune deschise de moartea lui Sigismund în 1437 și a regelui Albert în 1439. El e și bărbat de concepție politică. Turcii profită de rivalitatea dintre regina văduvă Elisabeta și regele Vladislav al Poloniei, precum și de răscoala din Someș: trec Dunărea și intră în Transilvania. Isbucnise un război civil periculos în Ungaria. Huniade nu ezită, ci își pune în cumpănă toată greutatea pentruca după regele Albert să asigure alegerea regelui Vladislav al Poloniei și ca rege al Ungariei: o uniune personală ar angaja deodată două re-

gate contra turcilor.

Huniade e arbitrul situației. Înțelepciunea sa politică îl îndeamnă să împrăstie trupele reginei Elisabeta, comandate de Gara în Slavonia și de Giskra în nordul Ungariei.

În „Marea Enciclopedie“ din Paris Iancu Huniade este considerat ca factorul decizător în statul ungar, el ajungând peste puțin, în timpul minoratului regelui Ladislav Postumul un fel de „președinte de republică“.

Regele Albert lărgi sfera de influență a fraților Huniazi prin diploma sa din 1439 numindu-i de bani ai Banatului Severin.

Ca răsplată pentru respingerea incursiunilor turcești în calitatea lor de bani ai Severinului Vladislav polonul emite diploma din 1440 prin care dă în proprietatea fraților Huniade patru comune: Șoimoș, Bârsan, Nevoiaș și Burueni.

În persoana lui Huniade Banatul, Ardealul și Săcuimea constituiau o singură unitate politică: ban al Severinului, voevod al Ardealului și comite au săcuilor, căci în 1441 regele Vladislav înaintează în gradul de voievozi ai Transilvaniei pe Iancu Huniade și Nicolae de Ujlac — credinciosul său tovarăș de arme.

Fiindcă sediul voevodatului de Ardeal era în Sibiu, Iancu este cântat în eposurile românești, sârbești și ungurești, ca un Iancu Sibiianu.

Atât de manifest răspândită e fama de român a lui Iancu, încât însiși regi de talia lui Sigismund și papi ca Pius II îl numesc pe Iancu „Olahul“ sau românul: „Valachus, Dacus, Blachus“.

În diplomele împărătești din 1434, 35 și 37 i se spune „Joanes Olah filius quondam Voic de Hunyad“.

Dacă în tinerețele sale Iancu participă la bătălii contra turcilor în regiunea Adriaticei, în Croația, în Serbia, apoi la Dunăre, de aci înainte frontul i se lărgește fatal până la Marea Neagră.

Răzbiți de pășaniile lor la Dunărea bănațeană, unde se isbesc de dârza împotrivire a banilor de Severin, turcii se aventurează să pătrundă în Ardeal prin Muntenia. Cu 80 mii de otomani Mezit bei străbate pasul Turnu-Roșu și înfrânge armata episcopului Lipeș la s. Imbru: episcopul cade, iar turcii asediază Sibiiul și pun premiu pe capul lui Huniade; un general devotat Simion Coman îi îmbracă uniforma și-i încăleacă murgul: Turcii năvălesc cu furie oarbă asupra-i și-lucid desiluzionați, căci adevăratul Iancu îi flanchează nimicitor dintr'altă parte. Sacrificiul lui Simion Coman travestit în costumul voevodal, e o măreață pildă de jertfă. Turcii sunt puși pe goană năpraznică: însuș Mezit bei cade împreună cu fiul său Osman. Dar tot acolo cade și fratele lui Iancu: viteazul Ion, ban și voevod,

înălțat în rang egal desigur pentru că așa dorise Iancu cel loial. Fugăria continuă prin Muntenia până la Dunăre și mare. Intre Adriatică și Neagră Iancu barase puhoiul islamic cu desăvârșit succes.

Pașa Murad II urzi răzbunare cruntă, pentru nimicitoarea înfrângere dela Sibiu: în 1442 însărcină pe beglerbegul Sehabeddin să atace Muntenia și Porțile de Fier. Pentru a face față primejdiei, Iancu începu recrutări masive în Alba, Hunedoara și cele 14 „districte valahe“ din Banat; întări culmile de munți cu armate ascunse. Ciocnirea fu extrem de violentă, chiar acasă la Iancu: în țara Hațegului. În Iulie 1442 Turcii fură zdrobiți, prădați, alungați. Insuș Sehabeddin cu fiul său Osman pieriră în luptă.

Iancu era însă o fire vigilentă, nu dormia pe laurii dobândiți, ci se puse în gardă, continuă cu febrilitate pregătiri noi finanțându-le cu alte 32.000 galbeni din sursele proprii! Sultanul Murad II era cunoscut ca un ambițios și un temperament de luptător: doria să spele rușinea de pe obraz. Sunt 500 ani dela aceste întâmplări de proporții gigantice amăsurat acelor vremi de încordare și de lărgire excepțională a câmpului de luptă dealungul Dunării și până departe în Nord, în Croația, Bacica, Banat, Ardeal și Muntenia. Comemorăm jumătate de mileniu dela uriașele izbânzi militare ale lui Iancu Huniade.

Măsurările de arme cu Turcii sporesc în intensitate și continuă într'o înlanțuire dramatică. Succesele înmărmuresc creștinătatea întregii Europe. Iancu își câștigă faima legitimă de cel mai mare general și erou al timpului său. Regele Vladislav îi încredințează apărarea Belgradului împotriva armatei comandate personal de data aceasta de însuși sultanul Murad II care cumpără prin surprindere cu 12.000 galbeni dela despotul sârb George fortăreața Columbaș de pe Dunăre. Într'un iurăș năpraznic Iancu străbate în 1443 Balcanii, cucerește Sofia, bate de cinci ori armatele turcești și ocupă Nișul. Hibernează în mijlocul trupelor sale, constituite în majoritate din credincioșii săi soldați români, în cartirele sigure ale Banatului și începe construirea castelului său din Timișoara unde își aduce familia din Cluj.

Iancu Regent al Ungariei

Viitoarea campanie împotriva invadatorilor Europei este condusă personal de regele Vladislav, poate din cauza geloziei rivalilor cari nu voiau să se sporiască laurii lui Huniade: însă, slab strateg, regele cade în bătălia dela Varna. Huniade nu pierde nimic din renumele său. Noul rege este un minor, iar regent cine putea fi altul decât Huniade, personalitatea cea mai proeminentă a Ungariei?

Iancu Huniade este proclamat astfel în 1446 „vicarius generalis et gubernator“ al Ungariei pe durata minorității regelui Ladislau V, adică până în 1453.

Prezența lui Huniade pe tronul Ungariei stârnește uri și conspirații printre nobiili cari-i cunoșteau origina valahă și nu puteau admite ascensiunea unui „neam de câini“, cum se pronunța înjurios cel mai înverșunat dintre detractori: curteanul Ulrich de Cilli, care era înrudit cu Barbara, văduva împăratului Sigismund.

Iancu însă nu se putea pierde în intrigi meschine și personalități ranchiunoase, ci avea atâtea probleme de rezolvat, ca regent. Pe cât de iscusit militar era, simțul său de bun gospodar îl dubla tot pe atât de bine. Era cunoscut ca bărbat cruțător, adunându-și economii însemnate și dispunând de rezerve bănești atât de mari încât subvenționează armate și cetăți și acordă credite regilor și împăraților. În două diplome din 1447 și 1448 institue donații familiei consângene din Cinciș, și anume nobililor veterani Dan, Voicu, Petru și Ioan Șerbu (sau Șerban) cari sunt agrăiți „fratres condivisionales“ adică de-un sânge. Insuș Șincai a tradus cele două documente. De aici părerea, că înșiși Huniazii își au obârșia dintr'o veche familie de nobili cu drept de cnezat din Cinciș. Printre comisarii încredințați de regele să fie introduși în posesie beneficiarii diplomelor este și un anume „Mursina de Demseș“, adică de un Mărgineanu din Demsuș, și probabil că însăși Elisabeta de Margina, soția lui Voicu să fie dintr'o familie din Demsuș, ori din vreun sat apropiat.

Iancu are grija să alunge din domnie pe Vlad Dracul și să-l urce pe scaun pe rudenia sa Dan Basarab. O „Ungrovlachie“ la picioarele lui Iancu Huniade pe ambele versante ale Carpaților. Memorialistul francez Commines îl numește „cavalerul cel alb al Valachiei“ după impozantul și specificul său costum de „beliduce“.

Mareșal, ministru de finanțe și război

După espirarea regenței, Iancu se grăbi în Viena unde în piața Carmeliților (am Hof) el își depuse calitatea de guvernator la picioarele tronului: regele Ladislau Postumul îl primi cu fast, îl numi „căpitan al țării“ adică mareșal, îi încredință administrarea veniturilor țării (ministru de finanțe) și-l confirmă în demnitatea de voevod al Transilvaniei. Peste puțin regele, iarăș în cadre festive, chiar în catedrala Sf. Ștefan, îl numi de „comite ereditar al Bistriței“. I se recunoșteau meritele pentru guvernarea înțeleaptă a regatului ca regent și i se dedeau titluri și atribuțiuni cu totul măgulitoare. Ba însuș fiul său Ladislau Huniade este numit de rege ca ban al Croației! Chiar în acelaș an istoric 1453

— căderea Constantinopolului — Iancu primește încă patru districte din Timiș, 26 comune din Arad și cetatea Șiriei dela despotul Brancovici. Oculțele manevre ale adversarilor înverșunați, în frunte cu Ulrich de Cilli, păreau a fi încetat. Dar numai pentru o scurtă vreme. Căci nevrâstnicul rege era subordonat manevrelor subterane de mână lungă ale contelui Cilli și a colților acestuia.

Aristocrația maghiară urzia comploturi pentru a-l răsturna și a-l pierde. Intrigile curtenilor își fac jocul periculos. Desgustat, Iancu Huniade se retrage în castelul său din Timișoara, căci titlul său de comite al Banatului și conte permanent de Bistrița nu putea fi confiscat de nimeni. Un timp figurase ca ministru de război („administrator al întregului departament al războiului“), dar pe urmă îl refuză, preferind să trăiască în mijlocul alor săi. Timișoara era capitala districtului supus conducerii sale ca urmare a numirii de conte timișan. Cronicarul Aeneas Silvius Piccolomini (numele de scriitor al însuș papei Pius II) povestește că nici în Timișoara nu i se lăsa liniștea, ci se puneau la cale continui atentate contra sa. O bună parte din vreme Iancu și-o petrece în Cluj și Bistrița. Ba convoacă și o adunare în Turda și făcu mai multe donațiuni în Ardeal.

Dar evenimentele se precipitau furtunos. În 1453 cădea Constantinopolul. Sultanul Mohamed se 'ndrepta cu oști puternice spre inima Europei.

Adunarea națională din Buda fusese convocată pentru a aviza asupra situațiunii agravate; ea-și dădu seama, că un singur salvator există: Iancu Huniade. Popularitatea generalului crescuse într'atâta încât nimic nu i se putea împotrivi. Astfel, Iancu „Sibianul“ (căci în calitate de voevod al Transilvaniei își avea de drept reședința în Sibiu — capitala acelei Dacii Apulensis care a durat neîntrerupt până târziu) cel cântat de legende, primia depline puteri și oricâte armate pentru a părăsi izolarea și a se arunca viforos împotriva lui Mohamed. Bătălia dela Belgrad, de proporții gigantice, fu câștigată. Mohamed însuș fusese rănit. Admirățiunea creștinătății întregi se 'ndreptă spre marele zdrobitor valah al păgânilor. Dar eroul căzu victimă unei boli epidemice și muri: însuș adversarul său Mohamed ar fi izbucnit în plâns la auzirea veștii fatale.

Ladislau Huniade guvernator al Banatului: subiect de tragedie antică

Din căsătoria sa cu Elisabeta Sălăgeanul se născură doi băeți: Ladislau și Matei. Ladislau Corvinul îi urmă în demnitatea de comite al

Banatului și invită pe regele Ladislau V să viziteze vestitul teatru de luptă dela Belgrad unde tatăl său dobândise o izbândă continentală. Regele consimți. Prim ministru era însuș dușmanul de moarte al Corvinilor: contele Ulrich de Cilli.

Ceea ce se petrecu la Belgrad în 11 Noembrie 1456, fu un memento istoric de tragedie antică și de înaltă moralitate omenească: pe când se inspectau câmpurile de luptă, comitele Ladislau aranjă o întrevedere cu primul ministru Ulrich de Cilli ca să-i ceară socoteală pentru persecuțiile îndurate de familia sa, iar fiindcă răutăciosul cap al guvernului nu putu da explicațiunile așteptate, plăti pe loc cu capul mișeliile sale nesfârșite: fu ucis de mâna lui Ladislau!

Se poate închipui emoția profundă la rege, curte și popor. Dar regele simulă nepăsare față de drama dela Belgrad. Se 'ntoarse spre reședință prin Timișoara unde mama comitelui, Elisabeta, în mare doliu, îi căzu în genunchi și-i rugă îndurare pentru cei doi copii ai săi. E 23 Noembrie 1456. Regele o asigură de ocrotire, o imploră să-și arunce hainele de doliu, primi să fie ospătat în mijlocul unui fast și unei veselii puțin obișnuite. Cei doi copii, Ladislau și Matei, fără să bănuiască nimic, însoțiră pe rege la Buda. Dar, abia sosiți acolo, soarta lor fu pecetluită: din ordinul regelui, Ladislau fu decapitat, iar Matei aruncat în închisoare...

Armatele românești proclamă pe Matei de rege al Ungariei

Insă Elisabeta și bogatul său frate Mihai Sălăgeanul nu se resemnară, ci adunară în grabă oști puternice românești și se repeziră în goană fulgerătoare spre capitala țării. Ins-păimântat, regele fugi la Viena și Praga, luând cu sine și pe Matei. Elisabeta îl amenință chiar cu armate turcești dacă nu cruță viața lui Matei. Nu era de glumit cu o astfel de femeie; Matei fu dat în paza lui Podiebrad, comandantul orașului Praga.

Ladislau Huniade este decapitat în 16 Martie 1457, iar în 21 Martie apare decretul regal care admite deposedarea Huniazilor și suprimă opreliștile de persecuție împotriva lor. Dar sângerorul și minorul rege moare prin surpriză în acelaș an în Praga!

Elisabeta și Mihai Sălăgeanul găsiră sprijin nemărginit în popor, căci popularitatea lui Iancu Huniade răscolise țara. Adunarea națională din 24 Ianuarie 1458 proclamă în Buda cu unanimitate pe Matei ca rege al Ungariei. Matei Corvinul ieșia din temniță și se urca pe tron! A fost o dreptate!

Elisabeta Huniade guvernează Banatul

După decapitarea mișlească a fiului său Ladislau, Elisabeta i-a fost succesoare ca guvernatoare a Banatului până când regele Matei numi de comite timișan pe generalul român Pavel Chinezul în 1478 — „cel mai renumit căpitan al vremii“ și de o forță herculiană memorabilă.

Așezări și instituțiuni juridice seculare grăiesc despre autonomia întregului Banat, „țară de Coroană“, provincie de guvernatori, cari uneori în lungă serie sunt români, cum era și firesc la o populație compactă și străveche valahă.

Regele Matei Corvinul avu o domnie mai puțin agitată. Nu încinse sabia ca fiul său, ci înălță drapelul culturii. Curtea sa devenise centrul umanismului european. Savanții vremii, artiștii și bibliofilii îi făuriseră un renume universal. Cu a doua soție, Beatrice de Aragonia (prima soție Caterina fusese chiar fiica lui Podiebrad care-l ținuse sub zăbrele!) regele reuși să dea casei sale o strălucire deosebită, căci din Italia fuseseră aduși cei mai de seamă umaniști. Matei fondă universitatea din Budapesta și vestita bibliotecă „Corviniană“ cu celebre manuscrise confecționate ori cumpărate și legate luxos: 30 pictori și copiiști lucrau permanent sub ochii unui învățat; în Florența angajase 4 artiști; se cheltuiau anual 33.000 galbeni.

Regele Matei consolidează regatul ungar

Dar nu numai în domeniul artelor, cărților și culturii a fost mare regele valah Matei, ci și în instituțiunile sale sociale, cari-i nemuriră numele de „Matei cel Drept“. După moartea sa se spunea: „a murit Matia, a murit și dreptatea“.

Cu toate că Matei se asimilase complet în mediul străin, totuși mai dănuia și împotriva-i spiritul de ostilitate și sabotaj al unei anume aristocrații care-i reproșa origina valahă și lansa cuvântul de ordine: „valachum regulum non esse ferendum“. Dar urile cari mocniau într'ascuns trebuiră să amuțiască neputincioase în fața operei grandioase de civilizație a valahului.

Cei doi Corvini de obârșie princiară românească, os din osul Basarabilor, prin tirania împrejurărilor, au contribuit în mod hotărîtor la prestigiul și consolidarea unui regat străin. Unul cu armele, iar al doilea cu civilizația, au hotărît de destinele istorice ale unui Stat care n'a înțeles glasul maselor populare prin jertfa căroră și-a făurit gloria epocală. Dar Dreptatea lui Matei „Craiul“, va reînvia pentru toți după o vreme.

Dinastie ereditară română două secole

Expunerea mai lungă asupra obârșiei, trecutului, condițiunilor de existență și luptă, cari au decis de ascensiunea celor șase Corvini de nemuritoare glorie, este susceptibilă de o serie întreagă de încheieri. Am văzut cum demnitatea de comite timișan, adică de guvernator civil și militar într'o singură persoană, a Banatului, este ca și ereditară, așa cum se și cuvine unei dinastii de tăria și reputația Basarabilor și neamului lor corvinesc. Iancu Huniade își începe cariera în calitate de ban al Croației și al Severinului, voevod al Transilvaniei, comite al săcuilor și comite timișan. În această ultimă calitate de guvernator al Banatului, pe care n'o părăsește nici în zilele de răstribite cum au fost acelea ale izolării în castelul construit de el în Timișoara, îi urmează energicul său fiu Ladislau care răzbuună suferințele tatălui său ucigând pe Ulrich de Cilli, chiar sigur fiind că plătește la rându-i cu viața acest act de curaj și de dreptate. După decapitarea lui Ladislau, scaunul voevodal revine mamei sale Elisabeta care și-l păstrează până la moarte, când regele Matei îl încredințează celui mai viteaz dintre generali: românului Pavel Chinezul. O succesiune după toate regulele dinastice. Din vreme bătrâne se moștenise așezământul voevodatului și cneziatului de esență pur românească și de o rezistență atât de puternică, adânc înrădăcinat fiind în obiceiurile juridice ale românilor, încât ea a fost respectată și adoptată chiar de alte neamuri. La venirea ungarilor, Banatul stătea sub sceptrul voevodului Glad. Ungurii au căzut la pace cu el, oprindu-se la Murăș și recunoscând integritatea Banatului. Regele Geza a pus provincia în anul 896 sub administrația autonomă a unui guvernator pe care l-a numit „comite al Banatului“. Andrei II recunoaște în 1212 de comite timișan pe un anume Martin. Sub regii Carol Robert și Ludovic cel Mare Banatul este o „țară a Coroanei“, despărțită de Ungaria, administrată de comiții Ștefan din Loșonț, Filip de Ozora, Ștefan de Rozgony și Nicolae de Ujlac (sub regele Sigismund). Sub regele Albert, comite e Iancu Huniade...

Banatul cade apoi 164 ani sub stăpânire turcească, până ce Carol VI reintroduce dominația austriacă refăcând autonomia provincială și instalând un comandant general alături de un președinte civil al Banatului. Poporul român își alege în mod liber dregătorii: cnezi-primari. Maria Terezia modifică esențial instituțiunile: îi trebuiesc bani, arendează Banatul pentru 10 milioane florini unei bănci vieneze care-i anticipază suma, propriu-zis anexează Banatul la Ungaria, dar crează regimentele de graniță cu

statut propriu, deci cu autonomie locală pronunțată (districte grănițerești).

În 1849 împăratul Francisc Iosif reface autonomia bănățeană sub denumirea de „Voevodina sârbească” — de scurtă durată: până la 1860, când decide contopirea din nou cu Ungaria cedând unor prea cunoscute interese.

În rezumat: Banatul este autonom timp de 872 ani și suportă regimuri de mări multă mobilitate în mișcare, stând incomparabil mai bine decât Transilvania, unde se instalează domniile de pământ cu feudalitatea și asprimea legilor lui Werböczy. Românii culturalicește respiră mai ușor, însă colonizările și industrializările bunurilor le răpesc mijloacele unei prosperări normale.

În 1860 bănățenii încearcă o îndrăzneată apărare a drepturilor autonome: în fruntea mișcării este însuși Andrei Mocioni, cea mai dominantă personalitate a timpului, care convoacă adunări de proteste, întoarce spatele împăratului însuși, se apropie de revoluționarii kossuthiști, iar când vede, că totul este zadarnic, se retrage din viața publică, dar numai de formă, căci rămâne activ și pledează pentru pasivitate și pentru unirea tuturor românilor într-o singură organizație politică: bănățeni ardeleni, bucovineni. Andrei Mocioni lansează ideea unui congres al tuturor românilor cari să dispună singuri de soarta lor. A fost acuzat că aspiră la coroana de rege daco-român. Dar Andrei Mocioni era pe linia înaintașilor: alături de Eftimie Murgu din memorabila adunare națională dela 15 Iunie 1848 dela Lugoj, pretindea renașterea autonomiei Banatului sub forma unui *căpitănat român*, deci tot un fel de comite timișan.

Andrei Mocioni cunoștea tradiția Corvinilor: o rememora cu orice ocazie. Ba dela el avem icoana clară a adevăratei istorii politice românești, pentru că în memoriile sale documentate, și în discursurile sale patetice invoca seria ereditară a Corvinilor pe scaunul Timișoarei, capitala Banatului sub conducerea românească.

Mână în mână cu George Barițiu, care spulberă cu aparat istoric argumentele unor istorici maghiari cum a fost Teleki (Epoca Huniazilor) împotriva naționalității române a Huniazilor, un vestit profesor caransebeșan, Iosif Bălan, invocă pagini memorabile de veracitate, explicând circumstanțele care au convertit pe Iancu la catolicism și la postura de erou al Ungariei — chiar el care secerase victoriile cu avântul războinic al oștilor țărănești române. Ceeace nouă ni se pare tragic pentru zilele noastre, pe atunci era un proces natural. Acesta era destinul nobilimii care nu voia să piară cu zile, să se degradeze și înmormânteze de vie în masa

anonimă. Iosif Bălan arată perplexitatea istoricilor unguri: toți câți sunt de bună credință mărturisesc sincer origina română a Corvinilor; Hunfalvy e silit să spună pe șleau, că „cel mai mare beliduce maghiar și înaintașii Regentului de odinioară au fost deci românii”. Fratele lui Iancu: Ioan Huniade voevodul nu-și părăsise religia, ci până la moarte fusese ortodox și român conștient. Iancu vorbea românește cu soldații săi.

Destinul dinastic al castelelor corvinești

Chiar și numai expunerea de mai sus asupra Corvinilor lămurește o seamă de fapte vrednice de reținut. Pentru ca să ajungă pe tronul Ungariei, Corvinii trebuiau să se prevaleze de mai multe titluri de îndreptățire: noblețea originii (ereditatea dinastică a Basarabilor), vechi stăpâni de castel voevodal și de domenii, adânci rădăcini în populația din care puteau să ridice oricând armate mari și credincioase, merite personale de comandanți instruiți și viteji. Nu era de presupus ca, într-o vreme când spiritul de castă era atât de impermeabil, să se permită liberalități și excepțiuni dela regula apanajului aristocratic.

Corvinii satisfăceau cu prisosință exigențele codului medieval: origină ilustră, deținători de averi, perfect cunoscători ai forței militare pe care o reprezentau românii, însușiri personale verificate.

Când asupra capului lui Iancu ori întemnițatului Matei se abăteau urgii grele, răsăriau din pământ rudeniile, apărea acel unchiu puternic și bogat Mihai Sălăgeanul care nu numai că-și punea la bătaie toți galbenii, ci improviza armate cari asediau Buda, scoteau din închisoare pe Matei și-l urcau deadreptul pe tron regal.

Însăși Elisabeta Sălăgeanul este prototipul bărbăției și al sacrificiului. Atari personalități nu numai că nu se lăsau înfricate, ci erau capabile de mobilizări de mase populare în scopurile lor politice.

O primă reședință a dinastiei Corvinilor este castelul străvechiu din Hunedoara, pe care în sec. XIV au fost constrânși să-l părăsească, dar în care s'au reinstalat de îndată ce împăratul Sigismund a dat recunoașterile și satisfacțiunile morale.

Regiunea Hațegului și castrul Hunedoara erau proprietate regală. Castrul nu era prea vechiu: e construit îndată după prima invazie tătară din 1241. În 1251 papa Ioanițiu IV confirmă actul de donație a regelui Bela IV către ordinul Ioaniților, deci primii locatari, cari au supravegheat și zidirea pe stâncă a fortăreții, sunt călugării ioaniți. Cetatea ajunge în mâna stră-

moșilor lui Iancu, firește cu obligațiunea de a o apăra de năvăliri. Regele Ludovic cel Mare îl dona unui căpitan viteaz din familia lui Șerban și Voicu în 1378. Au urmat supărări, poate deposedări. Voicu e condotier, își oferă serviciile și trupele atât despotului sârb cât și episcopului de Zagreb. Până ce împăratul Sigismud simți nevoia unei reconcilieri : în 1409 îl oferă „titulo novae donationis... jure perpetuo et irrevocabiliter“, deci „ca donație înnoită, pe veci și irrevocabil“, lui Voicu, unchiului său Radul (frate cu tatăl său Șerban), fraților săi Mogoș și Radu, precum și lui Iancu.

De îndată ce Iancu de Huniade (își complexase titlul de nobleță după acest castru) ajunge regent, îl amenajează pentru locuit și-l reconstruiește radical făcându-l apt pentru scopuri militare defensive. El transformă cetatea într'un *castel somptuos*, aducând meșteri francezi din Amiens, zidind o sală a tronului, un turn, o capelă (după tradiție românească).

Mama sa ilustră și energică Elisabeta locuiește aci până la moarte († 1484); ea face modificări în sensul Renașterii, chiamă meșteri din Italia, înalță o loggie cu două etaje. O friză cu blazoane ale familiilor nobile corvine se mai observă încă. D. Virgil Vătășanu a descriș amănunțit castelul și a constatat, că multe fresce au fost deslipite și transportate la Budapesta cu prilejul renovărilor maghiare conduse de arhitectii Schulcz, Steindl și Möller după incendiul din 1854 până în 1918.

Prin 1526 castelul fusese proprietatea familiei Török. În 1688 se instalează principele de renume Gavril Bethlen, preocupat de grandioasa idee a refondării Daciei cu toți românii în stat unic. Dela 1724 încoace castelul este proprietatea Ministerului de Finanțe.

Comisiunea monumentelor istorice a început o timidă renovare, pe care apoi a părăsit-o.

E fapt, că Iancu Huniade s'a născut în acel castru reșesc. Cum iarăș este fapt, că toată familia Huniazilor este băștinașe din Țara Hațegului : din localitățile Cinciș ori Margina, că are o origină ilustră vovodală și că stema familială era corbul cu inelul de aur în cioc. Autoritățile științifice maghiare au operat reconstituiri, adăogiri, înfrumusețări cari să-l pună în valoare. Se spune, că s'ar fi șters toate urmele frescelor care evocau prea intensiv stilul gospodăresc al valahilor; în sala cavalerilor, lungă de 13 metri, ar fi fost pictate portretele lui Iancu și mamei sale Elisabeta Mărgineanu; ici-colo port neoaș românesc ar fi înflorit pe pereți. Azi nicio urmă de așa ceva. Noi încă ne-am amestecat : pardoseala în mozaic din sala de recepție este de toată frumusețea. În niște încăperi laterale sunt birourile unor so-

cietăți culturale locale. Pretutindeni stema princiară a Corvinilor : corbul cu inelul de aur. Titlul însuș de „Corvin“ e în legătură cu stema veche a familiei nobile; poate că este adevărat că instructorului italian Tadeu Ugoletti i-a venit ideea de a sugera regelui Matei întrebuințarea atributului „Corvinus“ ca logic și derivând din insemnele stemei; Ugoletti făcea educația lui Ioan Corvinul — un fiu natural al regelui Matei.

Castelul este de o superbă apariție : dimensiuni vaste, monumentalitate arhitectonică, așezare dominatoare. Dar câtă pustietate împrejuru-i.

Și când te gândești că prin castelul din Hunedoara ne vorbește o istorie vie de 600 ani și poate alte sute de ani necunoscute, că din acel măreț cuib de vulturi și-au croit drumul larg al marilor ascensiuni spre tronul Ungariei Corvinii din sângele nostru, că el este legătura intimă cu viața milenară a românismului celui mai autentic și mai pur ca rasă, că poate însăș dinastia Basarabilor a avut razimuri în acel domeniu, pare că un simțământ te încearcă sub semnul întrebării : de ce nu reînvie destinul său regal ? De ce nu reactualizăm sensurile atașamentului nostru constant față de dinastie și Conducătorul Statului, procedând de îndată la readaptări comandate de multimilenara și autentică noastră istorie ardeleană?

Prin atingerea cu zidurile milenare și se strecoară în suflet duh nou de viață, de încredere și de perspective. Hunedoara continuă a fi centru de istorie și de frământări ale refacerii sub auspicii ancestrale. Parcă dobândim mai multă siguranță morală în rosturile noastre ca stat. S'a scurs o eternitate până în zilele noastre — vrem altă eternitate de aci înainte sub semnul certitudinii în durata noastră ca neam încheat în stat liber.

Nici un sacrificiu nu ni se pare exagerat pentru a reconstrui și amenaja grandiosul castel astfel încât să poată servi ocazional de reședință pentru regele nostru și conducătorul Statului român, cel puțin o lună pe an.

Casa din Cluj în care s'a născut regele Matei este transformată în muzeu. Data nașterii este 23 Febr. 1443. Fusese destinată de cazarmă multă vreme și se ruină complet. În 1880 Francisc Iosif se înduioșă și ordonă restaurarea care fu gata în 1890. „Societatea carpatică ardeleană“ instalează acolo un muzeu etnografic. Sculptorul Fadrusz primi însărcinarea să ridice monumentul regelui Matei în piața centrală a Clujului în 1902. Arheologul Martin Roska ne-a dat o bună descriere a muzeului „Matia“.

Castelul din Timișoara, cu frumosul său stil în inima orașului, este azi doar o cazarmă : ce

bine i-ar sta să primească o destinațiune superioară ; în vastele sale săli să pulseze viață culturală și științifică. Ar fi propriu pentru un palat cultural cu pinacotecă, săli de lectură și recepție, expoziții și conferințe, având și un mic apartament regal la dispoziție în trecerile familiei noastre regale prin metropola Banatului nostru frământat de atâta pulsațiune bimilenară de viață.

Urmele altor castele și reședințe au fost șterse de vreme. Nu încapе îndoială că un castel a existat în comuna Margina, sediu districtual pe valea Begheiului. Una din Elisabete și-a avut

aici feudul. Dar printre condițiunile de pace între imperiali și turci era și câte una nefastă : dărâmarea castelelor fortificate. Acestea erau rase de pe fața pământului.

Astăzi numai la două din castelele-reședințe ale Corvinilor ne mai putem gândi : la restaurarea celui din Hunedoara și a celui din Timișoara. Le scoatem din păraginire și umilire. Sună ca o chestiune de demnitate. E un glas imperativ al istoriei care se cere reînviată. O conștiință atavică dictează reajustări.

Ion Clopoțel

300 de ani dela sinodul din Iași (1642)

S'au scurs pe albia vremii 300 de ani dela sinodul din Iași din 1642. Ținerea unui sinod ecumenic, pe acele vremuri, la Iași, este un indiciu pentru noi de faima pe care o aveau în lumea ortodoxă, Moldova și Muntenia.

Dacă domniile lui M. Basarab (1632—1654) și Vasile Lupu (1634—1653) constituie cu adevărat o epocă în istoria noastră națională, apoi aceasta se datorește numai activității culturale, care a încununat domniile lor, întunecate întrucâtva, pe teren politic, din cauza luptelor fratricide.

Epoca celor doi domni, este epoca în care predomină cele două idei : ideea unității neamului și ideea latinității exprimată așa de clar în Moldova, prin pana primului cronicar mare, Grigore Ureche.

Datorită bunăvoinței domnitorului și activității de toată lauda a lui Udriște Năsturel din Fierești, fratele doamnei Elena, apar din tiparnițele din Târgoviște, C.-Lung și Govora, cărți ca : Pravila dela Govora, tradusă după un manuscris slav de călugărul Moxa, Evanghelia învățătoare, Viața sfintei Caterine și romanul popular Varlaam și Ioasaf, acestea din urmă traduse de Udriște Năsturel în l. română din paleoslavă. Tot el a tradus din latinește în slavonește, „Imitatio Christi“ (1647), pe care o dedică mitropolitului Varlaam al Moldovei și în care spune că l. română este evident înrudită cu limba latină.

Nici V. Lupu nu se lasă mai pe jos. Ajutat de Eustratie Logofătul și mitropolitul Varlaam, apare „Carte românească de învățătură“ a mitropolitului Varlaam, cu limba „ca un fagure de miere“, precum și „Pravilele împărătești“, „scoase din cărți lătimești și elinești“ de către Eustratie Logofătul, unul din cele dintâi codice de legi din Europa, în l. națională.

Să mai spunem că M. Basarab a tipărit cărți pentru Ardeal și a trimes tipografi, ca acel Silvestru, la Alba Iulia ?

Toată această înfloritoare epocă a fost încurajată, mai ales în Moldova, de mitropolitul Petru Movilă al Chieului. Acesta a trimis tipografie lui V. Lupu și a încurajat școala superioară de pe lângă Trei Ierarhi, unde era rector Sofronie Poceațki, fost rector la Chev.

Dar cine era acest P. Movilă sau Moghilă, inițiator și al sinodului din 1642 ?

Fiu al fostului domn Simeon Movilă, s'a născut în anul 1596. Scărbit de luptele pentru domnie, pe care le vedea în familia sa, a părăsit țara și a urmat studiul teologic dela Sorbona. Intrat în armată, o părăsește atras fiind de viața monahală, și intră în anul 1625 la mănăstirea Lavra Perceska, din Chiev, unde a îmbrățișat monahismul, pentru a ajunge în 1628 arhimandrit al mănăstirii. Patriarhul Ciril Lukaris

al Constantinopolului, obiectul discuțiunilor sinodului din 1642, pentru meritele sale deosebite, îl numește pe P. Movilă, exarh al său peste bisericile ortodoxe din Polonia. În 1632 ajunge mitropolit la Chiev, sfințit fiind de mitropolitul Varlaam al Moldovei, la Lemberg.

Chieul a devenit sub acest fiu al neamului nostru, un factor de cultură de prima mână.

Iată, în linii mari, cum se prezenta viața în Moldova și Muntenia acum 300 de ani.

Dacă încercările reformatoare husite, luterane și calvine, cu toate eforturile lor, au rămas infructuoase, au fost folosite pentru introducerea limbii române în biserică și răspândirea slovei românești, a fost, pe lângă conservatorismul a ceea ce moștenise poporul, și faptul că ideile acestea noi, nu fuseseră îmbrățișate de oameni cu vază, de autorități înalte bisericești. Lumea nu s'a sesizat atât. Altfel este cazul petrecut în vremea domniei lui V. Lupu.

Ciril Lukaris, patriarh al Constantinopolului, tocmai acela care era chemat să apere ortodoxia, fusese câștigat cauzei calvine. Ceva mai mult, tipărise la Geneva un catehism cu idei calvine pe care căuta să le răspândească printre dreptcredincioși.

Lumea ortodoxă turburată de această neașteptată convertire a unei fețe bisericești așa de sus puse, la stăruința lui V. Lupu și sub îndemnul mitropolitului P. Movilă din Chiev, se convocă într'un sinod la Iași, în 1642. Aci se condamnă erezia lui Ciril Lukaris. Sinodul ține zece luni și la el iau parte reprezentanți ai ortodoxismului de pretutindeni. Ținerea acestui sinod ecumenic la Iași, era o mare cinste care ni se făcea. Cu această ocazie, Petru Movilă redactează „Mărturisirea ortodoxă“, în l. greacă, cuprinzând normele de conduită ale ortodoxismului. Această „Mărturisire“ este aprobată și însușită de toți participanții.

Faptul că sinodul s'a ținut la Iași, e o dovadă în plus, că Principatele române erau centrul de activitate și răspândire a ortodoxismului.

Chiar în epoca domniilor fanariote, noi ne bucuram de o bună faimă în lumea ortodoxă. Dovadă ne este acel Paisie Velickovski, născut în 1720 la Poltava (Rusia), care trece în Moldova unde organizează pe noi temeieri, viața monahală. El lasă la o parte mulțimea cunoștințelor teologice, care umbresc uneori credința și impune monahilor o viață de trăire aspră și demnă.

300 de ani dela Sinodul dela Iași ! Iată o comemorare ce ar trebui să ne fie îndemn pentru o mai activă și fructuoasă viață ortodoxă.

I. C. NICOLA

Cîmîtirele Blajului

Blajul („Mica Romă“) e bogat în relicve ale vremurilor apuse. În acest târguşor de pe Târnave s'au întîmplat multe evenimente importante și au trăit multe figuri intrate în Panteonul nemuririi. Cîmîttrele Blajului închid în mormintele lor multe figuri mari. Aproape de Internatul Vancean, lângă Târnava cu galbene maluri, este un cimitir vechiu în jurul unei biserițe și mai vechi. Acolo își doarme somnul de veci marele cărturar Canonicul Timoteiu Cipariu. Pe mormântul lui citim:

Timoteiu Cipariu prepositu capit. N. în Pănade 21 Februarie 1805 rep. în Blasiu 3 Sept. 1887.
Pauseze in pace.

D. M.
T. Ciparu

Hic iacet augusto conclusum tegmino corpus
Dequo nunc cineres ossaque solamanet.
Spiritusatque animae melior parsastra petivit
Dum redeat corpus vivificare suum
Discite mortales tempus non temnere vitae
Hoc breve longa nimis tempora mortiserunt
Vixit annos LXXXII
Menses VI Dies XII.

Epitaful latin a fost compus de el. Are o cruce de marmoră, sobră ca viața sa retrasă de mucenic neobosit al istoriei, al filologiei și al științei sacre. Nu departe de Cipariu citim o altă inscripție importantă.

Pref. Leg. Axente Sever (Ioan Baciu) 1821—1906.

Tot în cimitirul acesta e și :

„Alexandru conte Șterca Șuluțiu de Carpenisiu Arhiepiscopulu și Mitropolitulu Romaniloru gr. cat. dein Transilvania și Ungaria consiliariu de statu actuale intimu alu Sanct. Sale C. R. și Ap. M. Comandataru alu ordin: Leopoldinu, Cavalerulu ordin: Coronei de fieru cl. I și Imperatului Francisc Iosif clas. II. Prelatu Domesticu și a asistente soliuulu Pontificiu vicepresidentu ordinaru alu societatei parisiane pentru stergerea comerțului cu sclavi, membru fundatoru alu Asociațiunei Transilvane pentru literatura și cultura poporului romann. Nascutu în 15 Februaru a. 1794. în Abrudu alesu și denuțitu episcopu în 18 Nov. 1850 binemeritandu de biserica natiune, patria, tronu și umanitate a adormitu în Domnulu în 7 Septembre a. 1867“.

O cruce de lemn, simplă și veche ne spune că acolo zace — Canonicul Ioan M. Moldovan, simpaticul Moldovănuț, discipolul iubit al lui Timoteiu Cipariu. Ambii au fost membri ai Academiei Române și figuri de mari erudiți ai Ardealului. Încă n'au apărut monografi complete ale acestor figuri de mare anvergură spirituală. Manuscrisele și corespondențele lor — pe cari le studiază acum d. Ștefan Man-ciulea — ne desvăluie aspecte încă necunoscute ale acestor erudiți. O lapidee albă are inscripția bătrânească, în felul de a vorbi altă dată :

„Aici pausează în Domnul Basiliu Ratiu de Nagylak prepositulu Capit. Metr. gr. cath. de Alba Iulia nascutu în Turda la 1783 și repausatu binemeritatu de biserica și natiune 12. Dec. 1870“.

Dintre mormintele de aci mai pomenesc pe Canonicii Ioan Nemeș, Constantin Alutan, Ștefan Boeriu, Gregoriu Mihali, Basiliu Filipan, Ioan Antonelli. Sunt și câteva pietre funerare cu inscripții latinești,

1. Hic conduntur cineres, pii, probi, justi, sacerdotis R. mi Dni Simeonis Krajnik de Hetbükk Praepositi Capituli Blassiensis. In serie V-a. De cclesia, Patria, Natione benemeriti gloria, qui pia et grandi aetate dum 77 ageret annum sub 30 Martii St: Novo 1855 ad eternitatem transit.

2. In hoctumulo quiescit Rssmus quoudam Joannes Barna Cath. Eccl. Blassiens. Canonicus Scholasticus. Obrit anno 1850 die 17 Octobris aetatis suae LXX.

Lângă gară este un cimitir mai nou. Intrând îl el dai de crucile profesorilor: Gavril Precup, Al. Uilăcanu, Ioan Rațiu, Canonicul Roșianu, Nicolae Popescu, Ioan German. Toți aceștia sunt cunoscuți prin activitatea lor neobosită la altarul Domnului și la altarul Minervei. În acest cimitir e îngropat Augustin Bunea, marele savant al trecutului ardelean, prietenul sincer al lui Nicolae Iorga. Mormântul său înconjurat de marmoră, are inscripția următoare: „Canonicului metropolitan Dr. Augustin Bunea, membru al Academiei Române. Născut în Vad la 4 Aug. 1857. Reposat la 30 Noembrie 1909. Biserica și națiunea recunoscătoare“. Nu departe de mormântul Bunea e îngropat un alt scriitor blăjan — Alexandru Melin Lupeanu. Are un monument splendid pe care citim: „Alexandru Lupeanu-Melin directorul liceului teoretic și comercial de fete, întemeetor și director al ziarului Unirea Poporului, inspector școlar arhidiecezan, membru al societății scriitorilor români, membru în comitetul central al Astreii. Născut la 16 Iulie 1887 în Fărău. Răposat la 7 Octomvrie 1937 în Cluj. În veci pomenirea lui. Monument ridicat de către cititorii „Unirii Poporului“. Tot acolo e cavoul familiei G. Vancea de Buteasa și a Mitropolitului Vasile Suciu, ctitorul Blajului modern, al superbului palat în care e azi — Institutul Recunoștinței. Vlădicii Blajului își dorm somnul de veci în cavoul din subsolul capelei austere a călugărițelor dela Institutul Recunoștinței. Printre buchetele de flori și chenarele îndoliate, printre cununile uscate și triste, vezi table negre pe cari scrie cu litere de aur: Atanasie Rednic, Grigore Maior, Bob, Le-menyi, Ion Vancea, Al. Nicolescu. Sunt umbrele mărețe ale căror opere rămân, monumente mai trainice decât arama și mai înalte decât piramidele cu grandoarea lor regală“ (Horațiu).

. IOSIF E. NAGHIU

Cooperația noastră în lumina cifrelor

Pentru afirmarea principiilor, a aspirațiilor și în deosebi a solidarității, care stă la temelie mișcării cooperative, „Ziua Cooperației” are o deosebită și verificată importanță.

Cunoașterea puterii mișcării noastre cooperative constituie unul din cele mai potrivite mijloace pentru o astfel de scrutare.

În acest scop vom face o scurtă expunere și prezentare în cifre a situației cooperativelor noastre, folosindu-ne în acest scop de datele cele mai recente ce există astăzi.

În prima jumătate a anului 1941 existau în total în cuprinsul României, după pierderile teritoriale din 1940, 7.516 societăți cooperative, din care: 6.934 sau 92,3 la sută cooperative românești și 582 sau 7,7 la sută cooperative minoritare.

Împărțite pe categorii după natura și felul operațiilor, 4,30 la sută sau 57,3 la sută erau cooperative de credit (bănci populare) și 3.209 sau 42,7 la sută cooperative economice (altele decât cele de credit: consum, aprovizionare și desfacere, forestiere, viticole, etc.). Deci predomină încă cooperativele de credit cari reprezintă ramura cea mai veche și mai consolidată a cooperației noastre.

Din cele 7.516 societăți cooperative existente, au încheiat bilanțe și au furnizat și celelalte date necesare 5.737 cooperative, din cari 5.156 unități românești și 581 unități minoritare. Aceste 5.737 cooperative, de cari ne vom ocupa în expunerea de mai jos, au avut în total 1.150.994 asociați, rezultând o medie generală de 200 asociați de cooperativă. Menționăm că media asociaților la cooperativele românești este de 202, iar la cele minoritare numai de 184.

Dacă se ține seama de faptul că asociații cooperativelor sunt — în covârșitoarea lor majoritate — capi de familie și socotind că în medie o familie are 3-4 membri, rezultă că aproape 4.000.000 de suflete sau mai bine un sfert din populația țării participă la mișcarea noastră cooperativă. Această participare denotă caracterul de masă a mișcării cooperative, precum și marile interese populare ce sunt legate de ea.

Cu privire la mijloacele materiale, deci forța de care dispun cooperativele din țara noastră, situația se prezintă astfel:

Totalul patrimoniului (bilanțului) lor se ridică la suma de 8.808.418.000, din care dețin:

a) Cooperativele românești 7.585.323.000 lei sau 93,8 la sută

și b) Cooperativele minoritare 503.095.000 lei sau 6,2 la sută.

Din totalul patrimoniului, fondurile proprii ale cooperativelor (capitalul vărsat și rezervele) reprezintă 3.898.943.000 lei sau 39,6 la sută, iar fondurile străine (împrumutate) lei 4.376.042.000 sau 54,1 la sută din cari însă lei 1.168.772.000 lei sau 14,4 la sută reprezintă depunerile spre fructificare colectate din raza de activitate a cooperativelor, adică tot din lumea cooperatoare.

Deci marea majoritate a mijloacelor financiare de exploatare ale cooperativelor o reprezintă rezervele și capitalurile locale puse la dispoziția lor, sub formă de capital sau depuneri spre fructificare, de elementele cari formează cadrele și clientela acestor cooperative și care le dau viață și au nevoie de ser-

viciile lor. Aici este locul a se menționa că fondurile proprii ale cooperativelor au fost reduse cu peste 1 miliard lei și întrebuințate pentru acoperirea pierderilor suferite de ele de pe urma converșiunii, astfel că procentul acestor fonduri față de totalul mijloacelor de exploatare a fost înainte cu mult mai ridicat.

Cifrele de mai sus înlătură cu desăvârșire afirmațiile ce s'au făcut în repetate rânduri și se mai fac și astăzi, de unii din neștiință și de mulți cu rea credință, că societățile cooperative trăesc mai mult de pe urma fondurilor ce le primesc din afara cercului lor de activitate și în deosebi cu cele puse la dispoziția lor de Stat. Dar aceste și alte asemenea afirmațiuni se dovedesc a fi neîntemeiate și pentru faptul că din totalul cifrei vânzărilor făcute de cooperative 72 la sută reprezintă vânzări pe cont propriu și numai 25 la sută vânzări din operațiunile efectuate din mandatul Statului, restul de 3 la sută reprezentând vânzări din operațiuni de comision.

În ce privește remunerarea muncii depuse în exercitarea funcțiilor lor și deci a serviciilor ce ele le prestează, este concludent faptul că, în general, cooperativele n'au adăogat la prețul de cost al mărfurilor și produselor vândute decât 12,3 la sută, procent care reprezintă beneficiul brut pe care l'au realizat și din care trebuie să-și acopere toate cheltuielile de funcționare, precum și să se remunereze capitalurile cari lucrează în întreprindere.

Ne îndoim că se mai găsesc alte întreprinderi economice de detalii în țara noastră, care lucrează — în deosebi în vremurile de astăzi — cu un beneficiu brut de numai 12,3 la sută asupra prețului de cost.

Acest procent arată cu prisosință că societățile cooperative din țara noastră lucrează și se mulțumesc cu beneficii modeste, aducând prin aceasta mari servicii și foloase populației mai nevoiașe și contribuind în mod efectiv — mai ales în vremurile grele de astăzi — la frânarea speculei.

Având în vedere că fondurile cooperativelor noastre sunt parte încredințate, sub formă de împrumuturi, în scopuri de producție păturilor muncitoare dela sate și orașe și parte investite direct de cooperative în operațiuni comerciale și de producție, făcute într'un adevărat spirit social și național, se poate constata, în încheere, că societățile noastre cooperative, ca parte componentă a economiei noastre naționale și privite ca un tot bine încheiat, reprezintă una din cele mai utile și dinamice organizațiuni economice din țară, fiind puse în slujba marilor nevoi ale păturilor muncitoare și în deosebi ale păturii țărănești, contribuind astfel într'o însemnată măsură la ridicarea standardului de viață al popoului nostru.

Aceasta constituie cea mai sigură cheazășie pentru propășirea lor în viitor.

Cu conștiința puterii și misiunii organizațiilor lor și a întregii mișcări cooperative din țara noastră și cu voința nestrămutată de a munci cu osârdie pentru împlinirea acestei atât de însemnate misiuni, spre binele și folosul Neamului și al Țării, operatorii români vor sărbători în acest an „ziua cooperației”.

VASILE DRAFTA

Dacii, împărați în Roma și în Bizanț

Sarmisegetuzele: Hispanică, Galică și Dacică

Nimic nou și interesant nu s'a mai petrecut în cer și pe pământ, dela căderea Grădiștei...

Școala latinistă a fost o etapă pe care poporul Român o va merita numai dacă o va continua și adânci, dacă o va depăși.

Rezultatul, poate neașteptat, dar pe cât de inevitabil pe atât de util, va fi că, în felul acesta se va pune bazele unei Școli Dacice, adică unui nou leat de cultură, de politică, de viață românească.

Scopul acesta este vrednic de urmat pentru că explorarea filonului dacic al poporului român, duce fără greutatea prea mari, la descoperirea unui tezaur de spiritualitate atât de uriaș, încât poate că el conține tot ce ar putea deschide poporului român perspectivele unui Secol al lui Pericle, sau pe ale unei Renașteri.

Cel ce și-ar lua sarcina de a lucra în această direcție, poate fi sigur că, dacă în înfăptuirile pe cari le-ar întreprinde, i s'ar pune piedici de către oameni mercenari sau de către vremuri, n'ar exista tranzacție cu vremelnicul, dezertare dela probleme ale momentului sau trădare a obligațiilor omului comun, la cari recurgând pentru realizarea operei, efortul la care s'a încumetat să nu le răscumpere.

Ca pe orice adevărat deschizător de drumuri, unii vor căuta să-l înlăture pe inovator. Pentru că vor vedea în el un dărâmat de idoli. Vor presimți — și va fi un merit de ideii nouă — că în mai toate sectoarele de manifestare spiritală se vor găsi alcătuirii cărora ideea nouă smulgându-le suporturile morale, alcătuirile șubrede se vor prăbuși.

Este foarte supărător pentru omul vechiu să vadă, că ideia nouă este o nesocotire a ideii vechi și că aceasta din urmă cere efortul unei revizuirii.

Se poate întâmpla ca supărarea omului vechiu să fie chiar atât de mare încât el, dacă va simți că altfel nu poate doborî pe inovator, atunci să strecoare „acolo unde trebuie“ că l-a auzit complotând contra rândueților Statului și cu martori de profesie, „să dovedească“.

Există sferturi de luptători cari în asemenea momente sunt cuprinși de panică. Și în loc de a binecuvânta Cerul pentru perspectivele unui destin al lor care ar fi putut să semene puțin cu al lui Cristos: în loc de a se bucura că înșiși copiii găzilor lor n'ar mai fi putut trăi decât în tiparele unei vieți, de către luptător date viitorului, — ei se retrag timizi în carapacea resemnării unde, cu orgoliu steril; fără vreun risc pentru ei și fără folos pentru idee, blestemă :

Dacă neamul pe care, binevoind să descind din el, l-am onorat cu prezența ideii mele în mijlocul lui, nu se închină de urgență în fața mea, în chiar timpul vieții mele, ca înaintea unui inger păzitor al comorilor lui, ci mă lovește după o manieră proprie hoților de drumul mare și neamurilor fără viitor, — fă Doamne așa, încât să descopere frumusețile pe cari am vrut să i le arăt, abia în ziua când nu vor mai putea să-i fie de folos!...

Un luptător autentic însă nu poate fi lovit atât de puternic de nicio infamie încât să nu-i mai rămâe

puterea de a striga :

Nu este adevărat niciodată că s'a murit destul pentru un neam și că trebuie să se mai și trăiască pentru el !

Aceasta pentru că o neliniște mare și sfântă de luptător adevărat, se astâmpără numai în măsura în care, cu fiecă clipă trăită, luptătorul reușește să-și atragă fulgerele unui desnodământ care cu cât e mai năprasnic cu atât marchează mai bine momentul istoric când, prin faptul că luptătorul a acceptat să devie și apostol ideii sale, i-a pus aceleia, cu totală certitudine, temeliiile unei victori complete.

Să învingem cu orice preț duhul care caută să stranguleze și să strivească în noi până și amintirea oricărui fapt românesc mai mult sau mai puțin vechiu sau străbun, cu dimensiuni de epopee,

*

A fost o vreme când capitala Daciei era Arcidava și când în fruntea dacilor se găsea magnificul și temutul Burebista.

Pe atunci expansiunea militară a Daciei se întindea, la Nord, până la Getidava, pe țărmul Mării Baltice ; la Nord-Vest până la Nipru și Bug ; la Sud-Vest până la Dakivyza, pe lângă Istambulul de azi, iar la Vest, până către Brandenburg.

În timpul lui Caius Julius Caesar, Burebista, pe care începuse să-l îngrijoreze creșterea puterii romane, susține cu bani războaiele civile din Roma spre a menține imperiul într'o slăbiciune internă. Mai mult : când află că expansiunea romană a ajuns în Macedonia, pornește într'acolo și, în iureș năprasnic de călăreți geți, pustiind Peninsula Balcanică, se arată la frontiera Macedoniei, ca un avertisment că Roma sau va opri expansiunea sau se va bate.

E formidabilă în timpul acesta puterea lui Burebista. Ariovist, conducătorul germanilor, îi propune o alianță, pentru a creea cea mai puternică unitate europeană de până atunci.

La începutul domniei lui Decebal, în 89 după Hristos, Roma lui Domițian, este tributară Daciei. Și pentru că nu de bani avea nevoie Dacia, ci numai de un simbol al puterii sale și al slăbiciunii și umilinței adversarului, tributul roman ce trebuia depus la picioarele tronului Dac, era numai de doi arginți.

Conflictul armat dintre Dacia și armatele consulului Oppius Sabinus sau cohortele pretoriene ale lui Cornelius Fuscus, este un adevărat dezastru pentru trupele romane.

Traian a fost numit succesori al bătrânului Nerva în scaunul imperial, tocmai spre a înlătura umilința și a pune capăt unei situații dezaastroase.

Iată cum descrie Șincai în a sa „Cronică“, numirea lui Traian ca succesor al Imperiului :

„Marc Coccen Nerva, din inimă dorea să lepede giugul dacilor de pe grumazii Romanilor, ci pentru vârsta bătrânețelor, nu putea ; drept aceea părintește cugetând despre folosul tuturor, în anul acesta 98, s'au suit în Capitoliu (cetățuica sau curtea unde se strânge Senatul) și acolo cu glas mare au zis: că să fie spre fericirea și folosul Senatului, al romanilor și al meu, pe Marc Ulpie Nerva Traian îl primesc fiu. Apoi întorcându-se către Traian, i-au zis : „*Telis, Nerva, tuis, lacrimas ulciscere nostras*“, adică : „Cu săgețile tale, Nerva, izbândește lacrimile noastre“.

Acestea sunt în istorie momente de glorie pentru Dacia și de umilință pentru Roma. Dar sunt numai momente. Nici gloriile, nici umilințele acestea n'au durat o eternitate.

Pe Columnă dacii sunt arătați în genunchi. Și nouă, printr'o ciudată deformare de optică, pe care a cauzat-o apariția școalei latiniste cu exagerările ei, ne convine să știm că dacii, strămoșii noștri, au apărut în istorie în genunchi. Dacii ar fi fost distruși aproape în întregime la Sarmisegetuza, așa încât noi, cei de azi, am fi mai mult Romani.

Nu este câtuși de puțin cazul să ignorăm filonul dacic al ființei poporului român. Dimpotrivă. Mai mult decât oricare altul, el se impune atențiunii noastre.

După cum Roma n'a încremenit în istorie sub călcâiul dacic, sau cu ciocanul în mână, bătând piroanele în mâinile Mântuitorului răstignit pe cruce, tot astfel dacii nici n'au apărut în istorie, nici n'au dispărut din ea, așa cum îi arată Columna.

Putem reține despre Columnă, că victoria dela Sarmisegetuza, a ocazionat Romei, ridicarea celui mai înalt monument din istoria ei, pentru că era cea mai uriașă victorie, ca una ce a fost câștigată asupra celui mai puternic adversar din lume. Dovadă și faptul că niciodată Roma nu mai sărbătorise o victorie benchetuind neîntrerupt timp de una sută douăzeci de zile și de nopți. Cât de grea a fost acea victorie, o mai mărturisește și amănuntul că gloria militară a Romei antice a încetat la Sarmisegetuza pentru totdeauna. Roma își sleise toate puterile.

Evocarea trecutului nostru dacic este astăzi mai necesară decât oricând. Pentru cine știe să vadă, Bugul și Timocul sunt limite românești pe cari în primul rând rădăcinile noastre pre-romane, deci dacice, de acolo, le explică.

Dacismul redevine o idee-fortă, capabilă de mări avântul războinic al oștirilor noastre. Vă este oare cu neputință să identificați în frământarea de azi duhul lui Burebista dând târcoale Arcidavei ?

Înainte de Sarmisegetuza, Dacia n'a fost înfrântă. Nici la Sarmisegetuza, ea n'a fost ucisă. Nu vom vorbi despre Dacia unor regiuni, rămași liberi în tot timpul dominațiunii romane în Dacia. Vom arăta însă în cele de mai jos cum Dacia, după Sarmisegetuza, nu numai că nu s'au resemnat la starea de robie, dar cum din acea stare au năzuit să stăpânească Roma de pe chiar tronul ei imperial.

Valoarea morală a Sarmisegetuzei dacice — finalul tragic — își așteaptă wagnerii și shakspeare-i. Spre a fi totuși înțeleasă întrucâtva poate că e bine să trecem în revistă „sarmisegetuzele“ celorlalți neolatini.

Ei desigur că n'au luat exemplu, dela Samniți, bunăoară.

Când Curius Dentatus îi atacă pe aceștia din urmă,

Samniții, spre a fi lăsați să-și vadă de ale lor, îi trimite tribut. Curius Dentatus refuză să primească. Ei răspunde solilor că în locul aurului, Romanii preferă să conducă popoarele cu aur. Samniții înțeleg că Romanii nu vor numai aurul trimis, ci să conducă pe Samniți, spre a putea dispune de întreg aurul samnit. Și se resemnează.

Nu, nici Hispanii, nici Gallii, n'au procedat după exemplul samnit.

Pe la 58 a. Chr., Vercingetorix este proclamat șef al coaliției galice contra lui Cezar. Înfrânți la Gergovia, romani atacă cetatea Alesia. Din nefericire ajutoarele nu sosesc la timpul fixat de Vercingetorix iar acesta se predă. Dus la Roma, este ținut în temniță timp de șapte ani. Fusesse nevoie de el spre a figura în triumfurile lui Cezar. Când rostul acestei triste figurații încetează, Vercingetorix este ucis.

Este de neînțeles că francezii de azi nu recunosc mai degrabă în Sabinus pe exponentul adevăratei atitudini a Galiei. Au avut și ei o școală latinistă ?..

Împreună cu Civilis, Sabinus a încercat să scuture jugul roman spre a reda Galiei independența. Este învins însă și spre a nu fi prins, își găsește refugiul într'o peșteră, în al cărei întuneric stă nouă ani, având ca sprijin doar speranța reabilitării Galiei și devotamentul unic al Eponinei, soția sa. Trădat, Sabinus este prins și la ordinul lui Vespasian este omorât în chinuri îngrozitoare.

Inebunită de groază, Eponina insultă pe împărat iar acesta ordonă să fie ucisă și dânsa.

Aceasta este „Sarmisegetuza“ galică. Să vedem care a fost cea bispanică.

Abia scăpată de stăpânirea cartagineză, Spania va trebui să îndure pe cea romană. După cum am spus însă, ca și Galli, Spaniolii nu erau niște Samniți.

La 121 a. Chr., Sertorius Quintus deslănțue o revoltă împotriva lui Sylla și înfrângând pe Metellus și pe Pompei, organizează Spania în țară independentă.

Ca și Vercingetorix, Sabinus și Eponina, pentru Gallia, tot astfel Sertorius Quintus pentru Spania, sfârșește asasinat.

Corneille și Hugo, au cântat pe Hernani și Cidul. Acum poate că e rândul Spaniei lui Caudillo, al Spaniei Cadeților dela Alcazar, să cânte pe Vercingetorix, Sabinus, Eponina și totodată pe Sertorius Quintus.

Deocamdată să vedem dacă Dacia sau răzbnat sau nu, Sarmisegetuza.

Roma acestei vremi este descrisă de Bălcescu, astfel :

„Ostenită de atâtea rele ce o rodeau în sineși, împărăția romană trebui să cază ; unitatea falsă la care ea supusese prin silă lumea, trebui să se sfărâme ca să facă loc unei organizări progresive, unei unități mai adevărate, produsă prin armonia naționalităților libere. Dumnezeu, atunci, ca să schimbe fața lumii vechi și să o întinerască, împinse poatoape de nații barbare asupra-i“.

*

Vom începe cu Publius Cornelius Regalianus Augustus. Acesta-i este numele, pe monetele bătute sub domnia lui, cari ni-l arată purtând coroană de raze.

Că acest Imperator Publius Cornelius Regalianus Augustus era Dac, din Dacia a mărturisit-o el însuși. T. Pollio (XXX tyr. 9) scrie despre el: „*Regalianus.. gentis, Decebalii ipsius, ut fertur, affinis*“.

Așa dar acest Regalian, născut pe porțiunea ocupată de Traian a teritoriului Daciei, susținea că se trage din familia regală a Daciei.

Considera el mai prestigioasă origina sa dacică, decât rangul de împărat al Romei? În adevăr, se pare că în ochii lui, origina dacică era cea mai prețioasă nestemată din romana-i diademă imperială.

Regalian urmează la împărăție lui Valerian, la 260 p. Cr. când cel de al doilea cade în captivitatea Persilor. Intre Gallien, fiul fostului împărat și dacul Regalian, Roma preferă pe cel din urmă. El este proclamat împărat la 263 d. Cr. Se pare că unii Romani totuși nu-i ertau lui Regalian, origina sa dacică, poate pentru că, el făcea atâta caz de ea. Dece atitudinea aceasta la Regalian? Ea este dovada unei desconsiderări față de Roma, pe care adesea nici nu avea puterea s'o ascundă?

Intr'adevăr dacă aceasta n'ar apărea destul de clar din cele amintite, un alt amănunt ni-o poate lămuri: faptul strânselor lui raporturi cu acea ginte Cornelia a Romei din care făcea parte și mama Gracchilor, ginte pentru care Juvenal are cuvinte aspre din cauza profundului ei dispreț pentru Roma. În Sătira VI (169—170) el o aseamănă cu Niobe și, plin de malițiozitate o invită să plece: „*Tolle tuum... Annibalem, victumque Syphacem in castris, et cum tota Carthagine migra*“.

Deși odată ajuns împărat, Regalian aruncă masca devotamentului pentru Roma, el procedase până atunci cu un remarcabil rafinament, spre a-și putea crea simpatiile de cari avea nevoie. Intr'una din scrisorile sale, adresate lui Regalian, împăratul Claudiu arată că este o mare fericire pentru imperiu că are în Regalian un bărbat atât de priceput în arta militară, regretând că nu-i poate oferi triumfurile din vechime, de care s'a făcut demn.

Violența manifestată față de Roma, nu-l scade pe Regalian. Dealtfel considerația Romei n'a obținut-o cu monedă falsă ci cu merite reale. Trebuie amintite printre acestea, trei victorii: două asupra Sarmatilor-Iazygi a treia fiind recucerirea Illyriei pentru imperiul roman.

Împăratul Orientului — cum i se mai spunea lui Regalian în urma unui titlu oficial pe care Roma în marea ei venerație dela început, i-l decernase, — reușește să reabiliteze onoarea dacică, aducând Roma la picioarele tronului ocupat de un Dac. Purpura imperială a Romei ce înmoldoarea mădularele dacice ale lui Regalian, era cea mai evidentă și mai răsunătoare desmințire smulsă Romei, de către Dacia, asupra temeiniciei actului de agresiune roman săvârșit în contra Daciei. „Cuceritul“, cucerise pe „cuceritori“.

Regalian, parcă urcase tronul Romei, exclusiv spre a-i putea spune într'o zi, de sus, că mândria lui nu este calitatea de împărat al Romei, ci descendența din familie regală a lui Decebal. În descendentul acesta chipeș și mândru al lui Decebal, Roma va fi văzut reînviat pe însuși titanul dela Sarmisegetuza.

Așa poate fi explicată asasinarea lui Regalian...

Vom vedea însă că spiritul lui Decebal, sufletul dacic, n'a putut fi ucis. El a viețuit până când Sarmisegetuza a fost răzbutată în întregime, până când Roma a fost scoasă de aici, iar puterea ei militară și politică, nimicită pentru 16 veacuri.

Al doilea Dac, împărat al Romei, de care ne vom ocupa este Galerius Maximianus. Cel care, în urma meritelor sale strălucite îi conferă titlul de Cezar cam pe la 296 p. Cr. este împăratul Dioclețian. A

ceasta după ce Galeriu prin însușiri cu totul excepționale se evidențiasse în timp ce avea calitatea de comandant al trupelor din Thracia și Illyria. O altă formă a aprecierii împăratului Dioclețian față de Galeriu, este că și-l face ginere, dându-i de soție pe Valeria.

Nu pot fi amintite aci toate faptele de arme ale Împăraților Daci de pe tronul Romei. Ar trebui scrise despre fiecare, volume întregi. Ascensiunea lor este totuși o dovadă, suficientă, în această privință. În calitate de Daci, de descendenți ai unor dușmani neîmpăcați ai Romei, Dacii aceștia trebuiau să aibă merite înmiite față de cei născuți și crescuți în Roma. Era singura modalitate nu numai de a desarma și ingenunchia orice opoziție italică — ceea ce ar fi fost insuficient — ci era necesar geniul de a transforma acele împotriviți în adevărată idolatrie.

Una din principalele acțiuni militare ale lui Galeriu a fost cea contra Persilor, conduși de însuși regele lor Narse pe care, după ce îi ia o pradă imensă, îl învinge.

Poporul Dac, a cărui caracteristică era cea mai rectilinie morală a lumii, se pare că nu prea voia să știe multe despre oricât de subtilele tranzacții cu tradițiile de acasă ale acelora din mijlocul său care se urcau pe tronul Romei. Ignorând sau nu, subtratul adânc patriotic și dacic al faptelor celor „ajunși“, poporul dac îi consideră drept trădători. Cei mai neîmpăcați dușmani ai Romei par să fi rămas în Dacia, Carpții (probabil aceea dela care se trage numele Carpaților).

Atacurile lor trebuie să fi fost dese și sângeroase. Altfel scriitorul latin, Lactantius, (în „De morte pers.“ c. 9), nu vedem de ce ar fi arătat groaza pe care o avea de dansii mama lui Galeriu. S'ar zice că Dacii Carpii, voiau s'o pedepsească, pentru că a născut un trădător al Daciei. Cât de ineputabilă a rămas ura Dacilor și dorul lor de răzbunare contra Romei, vom înțelege îndată ce vom socoti că dela agresiunea traianică trecuseră aproape două sute de ani și 42 de ani dela sfidarea aruncată Romei de Regalian.

Ce face mama lui Galeriu, înspăimântată de neconținutele atacuri ale Carpilor?

În locul arătat, Lactantius scrie: „*mater eius Transdanubiana infestantibus Carpis in Daciam novam transjecto deinde confugerat*“...

Așa dar, părăsind în grabă toate rosturile de acasă, fuge peste Dunăre.

Cât de puțin îndreptățită era ura Carpilor contra lui Galeriu, constatăm din slova aceluiaș Lactantius. Se vede însă că Galeriu, decât să-și arate taina înaintea de vreme, pentru că n'ar fi fost în interesul Daciei, preferă să o închidă mai departe în sine. Dar mult nu va putea. Deși, după cum și era firesc, nimic nu iubea mai mult decât dușmănia neiertătoare a celor de acasă, pentru că ea, întocmai ca și a lui, era îndreptată, în fond, contra Romei, se vede că totuși a fost peste puterile lui să îndure până la sfârșit ura Dacilor, cărora, fără ca ei să știe, le închinasă toată viața și mărirea sa. La c. 27 al aceleiași lucrări, Lactantius scrie:

„*Olim quidem ille (Galerius Maximianus) ut nomen imperatoris acceperat, hostem se Romani nomini era professus, cuius titulum immutari volebat, ut non Romanum imperium, sed Daciscum cognominaretur*“.

Iată că îndrăzneala lui Galeriu merge mai departe decât aceea a lui Regalian. El arată pe față că este dușman până și al numelui de imperiu roman și că

dorește nici mai mult nici mai puțin decât să schimbe însăși titulatura oficială a Imperiului. *Să nu se mai numească roman, Imperiul, ci numai dacic!*

E cât se poate de limpede gândul lui Galeriu. El nu vede în virtutea cărui drept, o Romă, care nu era în stare să-și dea din mijlocul ei conducători, ocupase Dacia, care departe de a fi țara unui popor de rând, era un loc binecuvântat de Dumnezeu, unde plouă cu împărați pentru Roma. Galeriu ca cel dintâi purtător de cuvânt oficial al Romei, refuza în chiar această oficială calitate, să mai recunoască vre-o supremație italică peste acea Dacie în care în loc de ciuperca răsăreau generali „romani“, cari în fruntea cohortelor „romane“ compuse de atâtea și atâtea ori exclusiv din Daci, cutreerău Europa și Asia dela Sarmisegetuza în Siria, dela Tigru și Eufrat până în Britania.

Însăși prezența lui Galeriu pe tronul Romei era cea mai evidentă negație a vreunei supremații romane peste Dacia. Mai mult, ea era dovada neîndoelnică precum că dacă era să se constate o hegemonie uneia dintre aceste două țări, Daciei sau Romei, atunci hegemonia aceea, era fără doar și poate, și de fapt și chiar și în cel mai oficial mod, dacică, peste Roma.

Așa dar Galeriu nu vedea de ce imperiul roman s'ar mai numi roman, de vreme ce conținutul lui nu corespundea firmei. Căci firma aceea era mincinoasă atâta timp cât cărma destinului Romei era în mâna unui Dac. Cum mai putea fi considerată Dacia o anexă când însuși Împăratul Romei, ba câteodată și primul lui sfetnic erau Daci? Cum mai putea fi considerată drept cuceritoare Roma atunci când o conduceau daci necuceritori pentru ideea romană, daci ostili ordinii romane?

Galeriu spre a pedepsi Roma și a da satisfacție Daciei își face supușii să priceapă că deoarece unul după altul se perindă împărăția Daci pe tronul Romei, această însemnează că demult Dacia nu mai este o provincie romană, ci dimpotrivă, Roma este aceea care istovindu-se în întregime la Sarmisegetuza, a devenit o simplă anexă a Daciei.

În adevăr, victoria dela Sarmisegetuza putea fi asemănată cu o luptă în care unul își doboară adversarul, urmând ca după ce l'a doborât, el, doborâtul, să moară din cauza efortului mare, iar cel doborât, amețit numai, să se ridice și să domine cu o vigoare dublată de viitoarea mai mare vigilență. Mai reținem dela Lactanțiu (c. 9) „*Exinde insolentissime agere coepit, ut ex Marte se procreatum et vederi et dici vellet, tamquam alterum Romulum*“.

Să ne ferim de a interpreta greșit această frază a lui Lactanțiu.

Ironia ei nu poate răsturna valabilitatea pretențiilor lui Galeriu. Fiu al lui Martie — într'un sens mai elastic, bineînțeles și simbolic — era, pentru că plecase la Roma de pe pământul dacic, unde, după majoritatea tradițiilor greco-romane, era locul de naștere al Zeului Răsboiului.

Iornande arată (în „De reb. Get.“ c. 5.) că după mărturisirile Geților, Marte s'a născut aici, pe pământul dacic: „*Adeo ergo fuere laudati Getae, ut dudum Martem... apud eos fuisse dicant exortum*“.

Pentru cei cărora le este insuficientă o afirmațiune a Geților, notată de un scriitor got, reproducem fraza unui autor latin, mai vechiu decât Iornande. Ea este din epopeea Argonautilor (V.619—620) a lui Valerius Flaccus.:

„*Lată că vine din munții Geților teribilul Marte, ridicând în urma sa un nor imens de praf, peste*

câmpiile Schyților“.

Poate se va spune că „*a veni*“ din munții Geților nu este egal cu „*a fi*“ de acolo. Ar fi așa dacă același Valerius Flaccus n'ar preciza (în Argon. VI 619) că în munții Getici se găsea chiar reședința lui Marte. Virgiliu adaugă apoi (Aen. III. 35) că Marte este stăpânul protector al pământului getic, zeul național.

Ca să nu mai rămână nici o îndoială că deși Marte și-a avut aici reședința, ea totuși n'a fost numai... temporară, vine Ovidiu să spulbere orice dubiu, arătând în „*Tristiile*“ sale (V. 7. 11—17) că ființa Geților era întruchiparea cea mai desăvârșită atât a însușirilor spirituale cât și a înfățișării fizice a Zeului Răsboiului.

Dintr'un text al lui Homer interpretat de Mela, reiese că într'o epocă Marte a fost însuși **conducătorul** poporului de aici. Nu poate lipsi o legătură între aceasta și faptul că luna *conducătoare* a anului, adică luna întâia, a fost la români din Moldova luna Martie până la Alexandru cel Bun, după cum arată Onciul (p. 2. 206) în Datele cronicilor Moldo venești.

Poate că cineva s'ar simți tentat să spue că și la romani, luna întâia începând cu Marte, aceasta ar putea fi o probă că românii moștenesc calendarul Romei. Ar putea fi și așa dar cum importante părți moldovene n'au fost absolut niciodată supuse dominației roman, suntem mai aproape de adevăr dacă admitem că Roma fiind cea care a adoptat dela Daci pe zeul însuși, e firesc să fi luat în același timp și formele de venerație față de dânsul.

Dela Priscus mai aflăm că sabia lui Marte a fost descoperită în pământul Daciei.

Alt text latin (Statiu. Silv. I. 2. 53) numește pe zeul răsboiului „*Mars Geticus*“, iar din inscripția romană descoperită la Gourdain, în Haut Garonne — de care, la p. 352 a nr. 2 din „*Revue Arheologique*“ din an. 1882 — reese că se mai numea și „*Mars Dahus*“.

Iată că Valeriu când își spunea „*fiu al lui Marte*“ și un „*alt Romul*“, se baza pe exact aceleași realități cari stau la baza originii lui Romulus și Remus, cari erau ceilalți doi fii ai zeului Marte din Dacia. Dar un „*alt Romulus*“, întrucât n'a fost Galeriu? Romulus întemeiase lângă Tibru o Romă. El, Galeriu, nu era oare întemeietor al unei Rome nouă, al unei Rome Dacice, pe ruinele morale ale Romei Romane?

Pare-se că Lactanțiu nu voia să înțeleagă că după cum în Dacia existase un moment o Sarmisegetuză Romană, tot astfel roata vremii s'a întors creînd și o Romă Dacică.

Dealtfel, malițiozități, ca cele amintite, nu emite numai Lactanțiu ci și Juvenal, în satirele sale la adresa nobilimii din Roma, care, în general, se considera mai veche decât Roma și originară dela Carpați și Dunăre. La cei doi autori amintiți, mai putem adauga pe J. Capitolinus care, în „*Maximini duo*“ (c. 1—8) se ocupă de al treilea Dac. Împărat al Romei, acesta pe la 235 p. Cr. și pe care în istorie îl găsim sub numele de *Maximin cel Bătrân*.

Maximin era o fire aspră, disprețuitoare. Părțile acestea ale individualității sale, le arată însă numai Romei. Este, dealtfel, singurul Dac pe care-l știm, care deși era Împărat al Romei, totuși a reușit să-și atragă până la urmă numai ura Romei, iar nu și pe aceea a Daciei. Populația acesteia din urmă i-a fost dintru început și i-a rămas până la sfârșit credincioasă. Prin ce secret al personalității sale a reușit Maximin să obțină favoarea Daciei, va rămâne probabil o taină, pentru totdeauna. De reținut că nu numai Maximin cel Bătrân era de sânge Dac, dar că

ei este fiul adoptiv al celui de al patrulea dac, împărat anume Constanțiu Chlor, din a cărui căsătorie se naște cel de-al cincilea dac, împărat: Constantin cel Mare.

Lui Maximin cel Bătrân i se spune (J. Capitolinus: „Maximin duo“, c. 1—8) „Titanul“ sau „Gigantul“. Ironie tot atât lipsită de temeii ca și aceea privind calitatea de „alt Romulus“ sau de „fiu al lui Marte“, a lui Galeriu. Dacă nu de altceva atunci pentru că autorii latini, cu nume mai cunoscute decât al lui Lactanțiu, numeau pe daci urmași de titani sau de giganti. Cert este că dacii, nu se numeau pe sine astfel, ci romanii îi numeau, în frunte cu Marțial (Epigr. lib. VIII. 78—Ibid. Epigr. VIII. 500), Horațiu (când în Od. III. 4 se referă la cele dela pag. 796 din C. I. L. 552) și Arruntius Stella.

Al șaselea dac împărat al Romei, este Licinius, ridicat la această treaptă de către Galeriu. Despre el Eutropius (lib. X. c. 4) scrie: „*Licinius imperator est factus, Dacia oriundus*“.

Soția lui Licinius este fiica împăratului Constanțiu. Licinius piere asasinat mișelește la Thessalonica. Din cauza spațiului care într-o revistă e prea restrâns pentru tratarea unui subiect atât de vast, rămâne ca altădată să ne ocupăm mai pe larg de Licinius.

În acelaș mod vom proceda cu celălalt Licinius, al șaptelea dac, împărat al Romei și cu al optulea, care este Maximin Daia.

Dar deoarece subiectul ar fi tratat în mod cu totul neconcludent, dacă nu ne-am ocupa în special de al noulea — ordinea nu este cea cronologică — dac împărat al Romei, pe care îl știm, ne vom opri, măcar în treacăt asupra lui. El este Aureliu.

Eutropius scrie că: „*după Quintillus, luă domnia Aurelianus, de origină din Dacia Ripensă. Aceasta era de o mare destoinicie militară*“, spune în continuare Eutropiu adaugând că Aureliu, „*a biruit pe Goți cu o vitejie neobișnuită. Teritoriului roman îi dete, după mai multe expedițiuni fericite, vechile fruntarii de odinioară. Făcu prizonieră, în Antiohia, pe Zenobia, Regina Palmyrei, punând-o înaintea carului său de triumf la intrarea în Roma!*“

Ceeace ne interesează însă la Aureliu, este cu totul altceva. A judeca pe acest împărat, fără a face legătură între el și precedesorii săi, sete a nu înțelege nimic dintr'insul. Ceeace știm noi, publicul românesc, despre el, este că a fost aici, în Dacia Romană ultimul împărat al Romei. Că adică el a retras de aici trupele romane. Dece? se întreabă unii dintre istorici. De ce retragerea aceasta misterioasă? Ce interese ale Romei satisfăcea el prin această retragere din Dacia? Enigmă. Și nici o logică omenească nu va putea deslega această taină, atâta timp cât va porni dela tot felul de premize, pe cea mai esențială lăsând-o la o parte, sistematic. Care este acea premiză? Ea este un fapt care oricât ar fi ignorat, cu știință sau fără, e singurul revelator: *este origina dacică a lui Aureliu!*

Aureliu, prin retragerea din Dacia, Roma n'o servea. Dar oarea numai Roma avea el s'o servească? Sau tocmai Roma urma să o servească el? Și nu-i va trece prin minte nimănui să-și pună această întrebare, atâta timp cât, urmând direcția școalei latiniste va refuza să știe despre Aureliu altceva, în afară de faptul că a fost împărat al Romei.

Da, dar oamenii vii, când sunt viguroși și plini de vitalitate, nu se lasă uciși de formule moarte. Exemplu clasic în privința aceasta este Galeriu, care vrea să schimbe titulatura oficială dar ireală a Impe-

riului Roman, cu cea de fapt dar adevărată.

Când îl privim pe Aureliu, să nu-l judecăm izolat, detașat de antecedente, adică de realitatea vie. El nu este un singularizat, un început și un sfârșit. El este veriga finală a unui lanț. El este în primul rând o continuare, și numai după aceea un sfârșit. El este o rezultantă. O încoronare.

S'a văzut cât de vulcanic și mistuitor orgoliu dacic clocotea în Regalian, Galeriu, Maximian. Ei, totuși nu au avut tăria lui Aureliu. Ei nu au putut păstra până la sfârșit tăcerea. Nu au putut îndura ca Dacia să nu afle niciodată că se gândeau la ea, sau Romei să nu-i spuie părerea lor. În privința aceasta, ei nu se pot măsura cu Aureliu, care va fi tăcut și va fi trăit, numai spre a pândi cu cea mai mare încordare momentul precis când să traducă în fapt ceea ce torturase pe înaintașii săi imperiali, ceea ce rodea mândria așa de monstruos și de satanic chinuită, a Daciei.

Iată de ce, la primul pretext, la primul motiv cu aparente de valabilitate — nori întunecați din răsarit — dacul acesta făcând uz de calitatea lui de Împărat al Romei, ordonă tuturor armatelor romane, de aici, să părăsească Dacia.

Și cine ar putea susține că toți dacii, cari fuseseră împărați ai Romei, râvniseră la acel Tron din altă dorință decât aceea pe care numai lui Aureliu i-a fost dat s'o realizeze?

Cât de șubred este argumentul retragerii din amintutele motive de primejdie, o dovedește faptul arătat de Eutropiu: „*A biruit pe Goți, cu o vitejie neobișnuită*“.

Dacă apoi a lăsat totuși singură Dacia, aceasta, este pentru că, spre a o face liberă, a trebuit întâi s'o desprindă de Roma. Și nepregătită de război cum era Dacia, spre a o ști neprimejdută, în primul rând de Roma, a ținut mai departe în mâinile sale vâjnoase, frânele Romei.

De năvălirile barbare, Dacia, în care avea încredere, urma să se așere cum va putea. Dacă totuși le-a deschis acelora poarta largă, poate că aceasta a fost pentru că ele ținteau spre Roma. Într-o zi apoi, din acest motiv, cetatea de pe Tibru, cu forța ei militară și politică ajunse în pulbere, va ajunge acolo încât când Attila va fi la porțile ei, va trimite un biet popă, în persoana Papei Leon înaintea cuceritorului, spre a-l ruga cu căciula în mână să se reîntoarcă.

Mai aflăm dela Eutropiu despre Aureliu că „*moare asasinat în localitatea Caenofrurium. El e pus în rândul zeilor după o domnie de 5 ani și 6 luni*“.

În a sa Istorie a Românilor, Nicolae Iorga arată că împăratul a fost ucis de către consilierul său cel mai apropiat, am putea zice de către cel dintâi ministru al său, pe nume Mucapor.

Nu spune oare nimic amănuntul că Mucapor era Dac? Iată că naționalitatea celui dintâi sfetnic al împăratului Romei, era dacică. Să nu fie oare caracteristic pentru cunoașterea, pentru înțelegerea lui Aureliu, naționalitatea sfetnicului său cel dintâi? Ficțiunea dela baza titulaturei sale oficiale afișate, de împărat „Roman“, să fie oare mai convingătoare decât amănuntul acesta, aproape tănuț, al naționalității lui Mucapor?

Nu ni se pare. Dacă am judeca gestul lui Mucapor după morala dacică, cine știe dacă nu ar trebui să ne gândim la detaliul semnificativ că dacii când credeau că trebuie să moară, rugau pe cei mai buni prițeni ai lor, să le împlante cuțitul în inimă. Poate

că tot așa s'au petrecut lucrurile și între Aurelian și Mucașor. Dece Mucașor, dacă-i era prieten lui Aurelian, ar fi ezitat un moment să îndeplinească dorința imperialului său amic? Din simplu motiv că știa că pentru uciderea împăratului, potrivit legilor romane, va fi condamnat „ad bestias”, adică aruncat fiarelor din circ? Slabă încercare de a umi fermitatea unui caracter dac.

Când leii și tigrii cercului i-au sfâșiat trupul, Mucașor va fi simțit o voluptate stranie pe care, pe vremea aceea lipsită de dinamică, nimic nu i-ar fi putut-o da. Emoția măreției sacro-sanctului gest îndeplinit, va fi fost atât de uraganică, încât un biet trup omenesc, n'o putea cuprinde fără să se despice în mii de bucăți.

Era singura respirație integrală posibilă a celui ce întruchipa momentul eliberării unui popor de năduful unei apăsări de peste un veac.

Cât privește moartea lui Aurelian, prin rana din mijlocul inimii, nu se scursese decât sânge. Taina

lui cea mare nu, căci era ascunsă în suflet, și timpul eliberării ei, nu sosise.

Mare est et — adevărat zeu îndrăgostit de frumos — Aurelian a ținut ca până în ultima clipă a vieții sale să fie atent la sublimul de totdeauna al conduitei dacice. Sacra-i misiune terminată, nimic dintr'ale unei existențe de toate zilele să n'o mai pōată umbri.

Ispășise, așadar, vina mare în ochii dacilor săi, de a se fi coborît de pe altitudinea de simplu dac, la treapta mai mică de împărat al Romei, după cum ispășise și fățarnicia silnică pe care Roma nedescoperindu-i-o niciodată, ar fi putut s'o uite și el, rămânând în concordanță perfectă cu exteriora justiție romană.

Atât numai că dacicele lui resorturi morale, acționau după legea mult superioară a unei cumplit de neiertătoare constrângeri lăuntrice.

Liviu Jurchescu

Tramonto

Come da notturni silenzi
balzata
da un ritmo vitale
ne le carni frementi scandita
ne le carni frementi scandita
t'inebri del giorno.

Rugiadosa molle di gocciolate
sparse d'acqua marina,
le nari agitate
a raccogliere forte
un sapore lontano
con lo slancio nel corpo
frenato
sei immobile.

E intorno il tumulto
del sole che muore
t'agita
suona in riflessi sanguigni,
sonoro
si stempera in stille
che cadono cadono...

Balena
sul corpo tuo rorido
l'ultimo lampo,
scivolando l'ultima goccia
di luce si perde... scompare.

Apus

Ca în tăceri de noapte
invită
de un ritm vital
în carnea înfiorată
te îmbeți de ziuă.

Înlourată moale de stropi
împrăștiată de apa mării,
nările agitate
să culeagă
o aromă depărtată
cu avântul în corpul
înfrânat
ești imobilă.

În jur tumultul
soarelui ce moare
te agită
cântă în reflexe roșiatice
sonor
se moaie în picături
ce cad, cad...

Fullgeră
pe corpul tău
ultima strălucire,
alunecând ultimul strop
de lumină se pierde, dispare.

GIUSEPPE MARASCA

Poesia

Vaga nostra speranza della gioia,
O carezza in un sogno, nella notte
Stellata, quando, come un manto
per la purezza, il cielo ci guardava
Lontano; io t'invoco, dolce morte,
Serenità. Nei fiori azzurri un'altra
Pace risplende. Oh, fiori, date gioia,
Vita, danza. Nel vento corra un canto.

Poezie

O speranță vagă întru bucurie,
Mângâierea unui vis, în noaptea
Stelată, când, asemenea unui văl
Imaculat, cerul ne privea
Departă; eu te chem, dulce moarte,
Seninătate. În florile albastre
O nouă pace străluce. Florilor, dați veselie,
Viața, dansul. Să răsune un cânt în adiere.

ORESTE FRATTONI

San Martino

Ceața pe culmile veștede
Suie cu picuri de ploaie,
Iar sub mistralul năpraznic
Urlă și spumegă marea.

Astăzi pe străzile târgului,
Din spumegarea hârdaielor,
Aspra mireasmă a vinului
Merge să bucure sufletul.

Se învârtește frizarea
Peste buștenii aprinși ;
Stă fluerând vânătorul
Ca să contemple din ușă.

Spre roșiaticii nouri
Stoluri de păsări cernite
Ca niște gânduri răzlețe
In faptu 'nserării plecând.

Arturo Graf (1848—1913)

Sonet minim

Azi, când rămurișul
Sub tăceri cerești
Doarme 'n triluri, spune-mi
Dacă mă iubești.

Azi, când peste cimbru,
Azi, când printre flori
Zboară roiuri, spune-mi
Dacă mă adori.

Azi, iubită dulce,
Mă ard sărutările
Ce nu ți le-am dat.

Sufletu-ți, iubito,
Se revarsă... taci și
Dă-mi un sărutat.

(Din vol. *Dopo il tramonto*, parte seconda).

Arturo Graf (1848—1913)

O, natură!

Zeită 'nvăluită, ce faci totul
Prin uri ascunse și ascunse dragosti,
Eu nu pot să 'nțeleg a tale fapte
Și n'am cuvinte bune despre tine.

Tu miști prin flori un șarpe la picioare
Drumețului ; mirezme-otrăvitoare
Faci să miroasă din corole ; picuri
Venin în suctul fructelor frumoase.

Tu pregătești ascunse bancuri navei,
Sau dintre Ursele strălucitoare
Vânt furtunos deslănțui spre ruină ;

Tu modelezi un piept suav și candid
Și-ascunzi, ca să trăiască 'n el, o inimă
Făcută pentru rele și trădare.
(Din vol. *Medusa*, libro primo).

Astru

O, stele din eterul ce 'nflorește
Prin strălucirea voastră ; o, voi, nimburi
Ce 'nvăluți în tainice abisuri
Misteriosul miez de foc al sorilor ;

Și voi, pământuri palide, și voi,
Stol de rătăcitoare și enorme
Comete ; și voi, aștri ce brăzdați
In vane cercuri marea infinitului ; —

Eu sunt un astru ca și voi, o lume
Tărită 'n mers fatal și orb și nu știu
De-s opera 'ntâmplării sau a zeilor.

Prin recele eter m'afund sclipind,
In gol îmi pierd căldură, raze, viață,
Și nu-mi văd al orbitei mele centru.
(Din vol. *Medusa*, libro secondo).

Arturo Graf (1848—1913)

Sonet către celitor

Tu mă întrebi de unde e durerea
Ce-mi sfâșie în desnădejde versul ?
Din mare și pământ ; din furtunosul
Văzduh ; din cerul pur și luminos ;

Din soarele-arzător ; din necreiatele
Intunecimi ; din infinit, în care
Se-afundă totul ; din eternul fost-a ;
Din veșnicul va fi ; din univers ;

Din morții fără număr, care zac
Pe veci în somnul tainic ; din cei vii,
Ce fără număr jeluiesc zadarnic ;

Din sufletu-mi ; din inima-mi nebună
De dragoste și ură, care sângeră
Și-i dornică de moarte și nu moare.
(Din *Medusa*, 1881)

Arturo Graf (1848—1913)

Seisaj

Se 'ntinde stepa verde ca o mare
Pustie, plină de tăceri ascunse ;
Vre-o câteva tufișuri încâlcite
De-abia mai cresc pe șesul uniform.

Ca o lichidă sticlă, prin avarul
Pământ, hrănit de-o vână de izvor, —
Un iaz cu ape brune și amare
Se umple de-aur și sclipește 'n soare.

Pe lângă maluri trestii mlădioase
Se'nfioară'n adierea toamnei,
De țipă'n șuier ascuțit văzduhul.

Insângerata roată dela soare
Pe vale, în amurg străpunge norii
Și 'ncet se-afundă ca o navă 'n mare.
(Din vol. *Medusa*, libro secondo).

Trad. de PIMEN CONSTANTINESCU

Spitalul Moșilor din Abrud

De peste un deceniu, Moșii din țara Ianului își au spitalul lor, situat în istoricul orașel Abrud, într'un loc foarte propice acestui așezământ de sănătate. Inaugurat în anul 1930 cu un singur pavilion, acest spital a evoluat încontinuu, devenind astăzi unul dintre primele instituții sanitare din țară. Dorind să cunosc progresele realizate în ultimii ani, precum și aportul adus de el pe tărâmul sanitar în rândurile Moșilor, l-am vizitat amănunțit.

Spitalul Moșilor, e situat la periferia orașului în apropierea unui deal încântător, nu departe de șoseaua națională, într'un parc feeric, cu o privești pitorească, conturat de-o atmosferă ozonată și binefăcătoare. Văzut din depărtare și se pare un castel și nicidecum un spital. În dosul lui se află o pădure veșnic verde, iar de jur împrejur, grădini și parcuri cari îți desfășoară ochii și te fac să-ți uiți durerea și-ți înobilează sufletul. Nu-ți face deloc impresia de spital ci de cămin familiar. Așa se prezintă la prima vedere exteriorul acestui edificiu, care adăpostește în sânul lui pe suferinzi moși, din cele mai îndepărtate regiuni.

Spitalul se compune din 3 pavilioane spațioase, bine înzestrate cu cele necesare și anume: Secția chirurgicală, medicală și contagioasă. Toate pavilioanele sunt construite după ultimele planuri arhitectonice. Cu săli spațioase, geamuri mari, toate situate spre Est și Sud, razele soarelui având posibilitatea să se oglindească peste tot ziua întreagă. Pe coridoare și în saloanele bolnavilor, domnește o curățenie și o ordine impecabilă, ceea ce m'a impresionat adânc. Dealungul spațioaselor coridoare, diferite flori și leandrii, parfumează atmosfera acestor încăperi, făcând să dispară mirosul de medicamente. O grădină în casă, iată expresia care redă plastic interiorul acestor coridoare, pline de lumină, verdeață și flori. Saloanele bolnavilor deasemenea sunt spațioase și foarte curate, iar lămpile albe și imaculate te face să te simți ca la tine acasă. În fiecare salon se află câte-o teracotă, conductă de apă și lumină electrică. Nu lipsește nici candelă și icoana sfântă, la cari bolnavii înalță rugăciunile lor zilnic.

Modernism, comoditate și-o atmosferă familiară peste tot, iată caracteristica acestei instituții atât de utile societății.

Pentru a ilustra cifre, bogata activitate a spitalului, precum și progresul realizat an de an, e suficient să menționăm un singur exemplu și anume: În anul 1935, spitalul posedă un singur pavilion cu 70 de paturi, azi are trei pavilioane cu 185 de paturi. În același an s'au înregistrat 428 de bolnavi consultați, au fost internați în spital 273 de suferinzi și s'au efectuat 191 de operații; pentru că după 4 ani, numărul bolnavilor internați și operați să se majoreze simțitor. Astfel în anul 1939 s'au înregistrat 3579 de consultații, au fost internați 1139 de bolnavi și s'au efectuat 625 de operații mari.

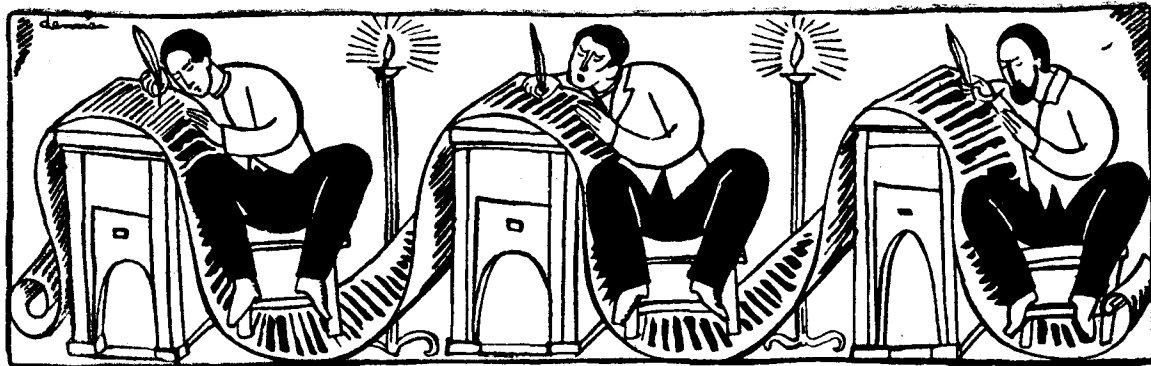
Dacă spitalul a corespuns sau nu așteptărilor și dacă medicii și-au făcut cu prisosință datoria,

ne grăiesc datele de mai sus cari dovedesc atât de plastic, imensa utilitate a acestui așezământ de sănătate din creierul Munților Apuseni, unde accidentele de mină și pădure sunt atât de frecvente. Progresul înregistrat de acest spital în cursul celor 4 ani de activitate, constituie un record mai mult decât satisfăcător și aceasta se datorește în mare parte zelosului director d. dr. Andreoiu. Pe lângă spital și în interesul funcționării lui normale, a luat ființă o farmacie, înzestrată cu toate medicamentele necesare precum și un laborator de analize medicale.

Spitalul posedă un aparat „Röntgen“ o masă ortopedică, diferite aparate electro-medicale, o masă de operație, lampă șcialitică, precum și nenumărate instrumente moderne necesare efectuării celor mai complicate operații. Cu un cuvânt el e înzestrat cu toate cele necesare, pentru a putea corespunde menirii sale atât de nobile și folositoare.

Spitalul despre care scriem și care poate rivaliza aproape cu oricare spital din țară, din toate punctele de vedere, e condus și gospodărit cu multă abilitate și abnegație de distinsul chirurg d. director dr. Constantin Andreoiu, ajutat de d-nii medici dr. A. Stoiainovici, dr. I. Ghelner și dr. V. Băcșeanu și de personalul sanitar auxiliar. Cu toții depun mult suflet și devotament în misiunea delicată ce li-s'a încredințat, fapt pentru care merită toată grațitudinea noastră. După ce am vizitat și admirat saloanele bolnavilor, am fost condus în sala de operație. Aici am aflat pe lângă o curățenie și o ordine exemplară, o sală de operație modernă, prevăzută cu toate instrumentele și mobilierul necesar efectuării celor mai complicate operații. Nici salele de pansamente și sterilizare nu sunt mai prejos. Ustensilele sunt conservate cu multă grijă și atenție într'o perfectă stare de curățenie, încât scilicet dela distanță. Toate pavilioanele cari compun spitalul sunt noi și modern construite, iar aranjamentul din ele și curățenia exemplară, îți fac impresia unui spital din marile orașe apusene.

După mai multe ore de vizită minuțioasă a spitalului, am părăsit aceste frumoase și bine întreținute edificii, între pereții cărora am putut admira a mulțime de realizări demne și foarte utile cari merită toată atenția și lauda, precum și o muncă asiduă depusă cu zel și abnegație de toți acei, cari sunt chemați să amelioreze durerile celor suferinzi și să-i redea societății deplin sănătoși. Nu putem încheia acest articol, fără să nu aducem sincere și meritate mulțumiri, tuturor acelor cari prin munca lor desinteresată de fiecare zi, contribuie într'o măsură atât de mare, la prosperitatea stării sanitare a Moșilor și cari și-au făcut din menirea lor, un adevărat apostolat, pus în serviciul neamului. Cinste lor!

FAPTE I D E I OBSERVAȚII

Asistența bătrânilor în Caraș

Pentru cine are perspicacitatea de a putea privi dincolo de orizont, acela vede în mod clar, că o nouă problemă prinde să ia contur din ce în ce mai precis. Noi nu facem decât a-i dăruii forme și dimensiuni. Cei chemați să dăltuiască în stânci și să dureze temple în veac, au ocazie a se depăși încă odată pe sine, a se închina pentru un moment unei munci de folos obștească, și a-și face numele nemuritor.

Noi credem aceasta. Și în fața acestui crez, convingși fiind că nici o muncă de cercetare obiectivă și entuziastă a realității nu e de prisos și fără utilitate, cu atât mai puțin ceace se face din dragostea de două ori sacră, a științei și a patriei, noi înșirăm aci foarte sumar, nu rezultatul unei cercetări ample pe care am întreprins-o, ci o privire fugitivă asupra bătrânilor.

În județul Caraș pe bătrâni n'are cine îi întreține și îngrijește. Și atunci ce se întâmplă? Cei înstăriți se vând pe prețul averii lor, unor întreținători, de obicei străini, și cari de cele mai multe ori îi exploatează. Cei lipsiți de avere trăiesc ca vai de ei până ajung să solicite internarea în spitale, iar alții împânzesc toate colțurile străzilor cerșind.

În fața acestei situații, mă întreb ce s'a făcut. Cred că nimic. Absolut nimic. Și faptul e cu atât mai dureros, cu cât Carașul e după cât știu singurul județ din țară fără un azil pentru bătrâni, deși așezarea sa geografică, cu mulți vizitatori străini atrași de frumusețile regiunii, cere aceasta.

Am desvelit în trecere această situație națională, cu o singură intenție. Aceia de a pune pe tapet o problemă. Aceia a asistenței bătrânilor din Caraș.

Zilnic și la fiecare pas îi întâlnim pe străzi fără a-i lua în seamă. Faptul însă că la spitalul din Oravița se găseau internați câțiva, și cari te imploră cu o duioșie și cu lacrimi în ochi de a nu-i da afară, a făcut pe dr. Danicico de a adânci această problemă.

A privit problema serios și a

dat soluție. A propus autorităților adunarea tuturor averilor acestor bătrâni cari se vând și creierea unui azil.

Adică s'a propus autorităților... Ce se va face în această direcție? Așteptăm!

MARIA BELDEA

† GIULIO BERTONI
(1878—1942)

vestitul romanist italian, a murit de curând.

Din activitatea sa neobosită de filolog, prea puțin aminteste presa Romei cu privire la studiile sale la domeniul limbii române.

Admira în mod sincer bogăția limbii noastre și nu scăpa ocazia de a da exemple de vocabular român în cel mai mic articol ce-l publica în vreo revistă. A studiat limba lui Caragiale și a lui Eminescu. Oricum, cercetările și le-a întins în câmpul filologiei neolatine așa încât a publicat numeroase cărți și a întemeiat „Istituto di Filologia Romanza” la Roma împreună cu revista „Archivum Romanicum” (din 1917) și seria de „texte” ale buletinului de cultură neolatină.

Prin moartea lui Giulio Bertoni, distinsă figură universitară, se stinge un bun prieten al României din Academia Italiei.

Romanita della Romania

e titlul conferinței din 22 Aprilie ținută de d. ministru Al. Marcu în Aula Magna a Universității Regale din Florența. Subiectul era romanitatea în poezia italiană și cea română, condus cu o finețe deosebită într'un șir de comparații reușite. De aceea publicul a urmărit cu viu interes expunerea poetică a ministrului român, plăcut surprins de imaginile sugestive prinse în domeniul fascismului creator de istorie. Odată cu conferința d-lui ministru Marcu, România a câștigat multă simpatie la Florența. În cinstea vizitei d-sale în Italia, radio Roma a transmis rapsodia No. 1 a lui George Enescu.

La via dei giardini

de Mihail Sevastos trad. în limba italiană de Gino Lupi; editor Carabba, Lanciano. Lire 5.

Într'o colecție distinsă de scriitori italieni și străini a apărut traducerea lui Gino Lupi La via dei giardini, „Strada grădinilor”, în care scriitorul italian păstrează intactă nota patriarhală moldoveană, povestirea fină psihologică a scriitorului Mihail Sevastos. Galeria de portrete reale din mahalaua ieșeană se ivește astfel în fața publicului italian în simplitatea unui stil odihnitor. Gino Lupi mai traduce acum o carte moldoveană: Baltagul al lui Sadoveanu, publicat în fragmente în revista „Timpu” și intitulat „La scure”.

Maiul muzical florentin

a stârnit viu entuziasm și în acest an, deși n'a fost atât de fastuos ca altădată. S'a inaugurat cu o serie de opere germane, de Beethoven, Strauss și artiști veniți de la opera din Dresda; a dat diverse concerte dirijate de maestrul celebri printre cari De Harajan (Simfonia IX de Beethoven); și s'a încheiat cu opere verdiane și italiene moderne ingenios montate având concursul marilor cântăreți tineri ca Gino Bechi etc. În Santa Croce s'a ținut o slujbă excepțională la comemorarea lui Marconi cu concursul lui Gigli. Au fost și răniți români pe două săptămâni la Florența pentru a asista la strălucitele spectacole ale maiului muzical, — perioadă în care orașul a avut și vestita expoziție a florilor îngrijit cultivate, în piața Signoriei, diverse expoziții artistice de actualitate și ciclul de conferințe la Palazzo Strozzi cu privire la Renaștere.

Galileo Galilei

a fost comentat în acest an de un ciclul de conferințe la Palazzo Vecchio din Florența.

Viața ilustrului om de știință (1564-1642) e o continuă cercetare în studiul descoperirilor astronomice și totodată o polemică neîntreruptă cu adversarii. Născut în Pisa, — gloria îi revine iarăși Toscanei, de a avea unul din cei mai vestiți inventatori — a urmat cursuri universitare, dar citind singur pe Arhimede, ocupându-se de muzică și scriind cărți de filosofie. În 1586 a inventat balanța

idrostatică. În curând descoperirile geometrice ale sale trezără invidia umora, semn că erau rezultate de valoare. La Padova, ca profesor de matematică, se ocupa de astronomie, descoperind telescopul. Prima sa publicare vestită e Sidereus Nuncius cu privire la planetele „medicee”, cei patru sateliți descoperiți de el. Pe deplin aprobat de Kepler la Praga, contrazis de alții. În 1610 se întoarce cu familia la Pisa unde studiază petele solare. În 1611, memorabila vizită la Roma, înscris la Academia Lincei, primit în mare cinste de papă și de Vatican, — cei cari mai târziu îi vor face zile amare. Se deschid discuții științifice despre cercetările sale și despre pluitirea gheței pe suprafața apei, apoi despre perioada petelor solare. Certurile peripatice îl turbură din când în când. În 1614, metoda spre a determina greutatea aerului. Dar la un moment dat e luat drept făuritor al sistemului copernican, contra Sfântului Scaun, acuzație ce-i rămâne până la moarte neștearsă. Călugării domenicieni îl apostrofează în public.

Congregația Indicelui în 1616 cenzurează cartea lui Copernic. De aci încolo Galilei are 16 ani de liniște relativă la Firenze, unde construiește microscopul compus (1624) și scoate o carte de știință, dar și de veritabil polemist la Roma contra călugărului Grassi care-l ataca. În timp nu merge bine cu sănătatea. În 1632 se tipărește în sfârșit cartea sa cu privire la Dialogul fluxului și refluxului mării explicat numai prin mișcarea pământului (și nu prin influența lunii), ceea ce stârnește o adevărată revoluție în cercul catolicismului. La renunțarea dialogului din Venezia el susține sistemul copernican contra celui aristotelic-ptolemaic imposibil, de-aceia vrămașul Salviati încheie: „Boala în Ptolomei și medicamentul la Copernic”. Volumul din 1632 e considerat de călugării iezuiți Grassi și Scheiner mai periculos decât scrierile lui Luther și Calvin; e oprit de Biserică.

Galilei chemat în judecată la S. Uffizio, în Roma. Consiliul cardinalilor îl condamnă la închisoare, dar Papa îl închide la Roma, Siena și la urmă în Arcetri unde va muri în 1642. Bătrânețea sa e tristă, căci pierde pe fiica preferată Virginia (sora Maria Celeste) și e complet orb. Ultimele studii asupra sistemelor cerești ce nu le mai poate cerceta cu ochiul, se publică la Leida. Va fi înmormântat în S. Croce la Firenze fără fast deosebit.

I romeni transnistriani

„Rassegna italo-romena”

Iată câte date prețioase ce s'au tipărit la Milano asupra Transnistriei, datorită generoasei colaborări a neobositului Gino Lupi la studiile „Rassegna italo-romena”:

Descoperirile arheologice ale rușilor în teritoriul cuprins între Nistru și Nipru atestă întinderea pe acel pământ a Daciei lui Buerebista, și unele urme romane; natura țăranului român a ales și aici râuri și câmpii roditoare; între documente avem cronica lui Nestor din Kiev din sec. IX și a lui Schulzer din sec. XIX, care între altele susțin și existența românilor în ținuturile transilvane înainte de venirea ungarilor; lupte însemnate au fost cu triburile slave în Transnistria și cu tătarii în sec. XIII, sfârșind cu frumosul eveniment de a găsi doi români... hatmani ai Ucrainei: Ion Nicoară Potcoavă, frate vitreg al lui Ion Vodă, cel Cumplit, în 1577 și mai târziu Dănilă Apostol cu același titlu glorios; despre sistematizarea românilor în sate transnistriene vorbește o scrisoare a sultanului Soliman Magnificul în 1541; expansiunii intense române din sec. XVII îi urmează domnia lui Duca Vodă cu teritoriul până la Nipru; se ivesc centre agricole importante în secolul XVIII, iar în 1794 universitatea română la Ecaterinoslav; frumos citatul principelui Potemkin, care intervenia pe lângă împărăteasa Ecaterina ca să fie numit un văr al său episcop al regiunii dintre Nistru și Bug „pentru că știe limba română a poporului autohton”; în secolul trecut arhitectul Manole clădește Odessa. În numele nucleului rezistent de populație română a cărei viață se baza pe religie strămoșească și familie solidă, se cer drepturi și libertăți spirituale în 1917 pentru transnistrienii; ca urmare, absurdă republică sovietică moldoveană, ipocrie ce n'a reușit totuși să acopere drepturile românilor asupra Transnistriei, drepturi geografice, istorice și etnografice.

Broșura d-lui Gino Lupi din Milano e o călăuză prețioasă cu privire la românii transnistrienii.

GINO LUPI: Umorismo romeno.
„Rassegna italo-romena” Milano.

Un studiu original al d-lui Gino Lupi analizează latura umoristică a scrisurii românești și, prin citarea scriitorilor noștri clasici, dă prețioase informații asupra operelor și personajilor create în literatu-

ra română. Romancierii români, chiar fără a fi umoriști, au umori eroi de un umorism autentic și expresii de fină ironie, ca Duiliu Zamfirescu. Sigur că umorismul lui Caragiale e artistic perfect și foarte variat. Natural și sănătos e umorismul lui Creangă. Bun e acela al lui Slavici. Alături de studiul operelor cu sculpirile lor umoristice, avem la îndemână probele românilor mai ales cele îndreptate contra altor popoare, adică a dușmanilor și evreilor, întotdeauna bine nimerite. Atât din literatura populară, cât și din cea cultă, mai vastă și mai felurită; reies calitățile specifice umorismului român: sincer și robust, ascunzând tristețea cu un zâmbet. D. Gino Lupi a prezintat italienilor o mulțime de cule ale spiritului românesc.

Giovanni Papini: GOG traducere de Ileana Zara. Editura „Socec”.

Cumplită ironie a civilizației moderne. Pana lui Papini răstoarnă orice prejudecată a lumii actuale și în cele mai vii doctrine vede dedesubturi nebănuite, descopere aproape cu sarcasm trăsături ce uimesc pe cititor: îl vedem pe Gandhi filoenglez autentic, pe Freud literat convins, pe Lenin farist, pe Edison proclamând falimentul științei. Toate acestea cu aerul cel mai grav posibil. Știința e nulă; evreii sunt biciuiți definitiv; industria-bună de nimic. Orice invenție modernă se clatină în fața inimii omenești, căci pare să tindă spre „năvelarea universală” sufocând pe om. Dar e imposibil să cităm nenumăratele inele din lanțul de cruidă ironie ce animă paginile lui Gog. Fiecare schiță pare o epigramă, al cărei ultim pasaj te lasă perplex prin finețea concluziei originale. Ne oprim la „Povestea Insulei”. O insulă cu 770 de suflete, a cărei populație se mărește an de an dar e nivelată la același număr prin omorirea celor câțiva 10-12 inși ce se vor sacrifica spre binele comun. Trași la sorti, în fiecare an e o scenă sfâșietoare a unei logodnice ce vrea să trăiască, a unui copil preferat al părinților, a unui bătrân bolnav care vrea să moară de moarte naturală, a unui tânăr singurul sprijin al mamei lui. Cel sortit să piară e salvat numai dacă un altul primește să moară în locul său, ceea ce nu se întâmplă. Astfel, după asasinarea celor condamnați, poporul își vine în fire, cu fața mai senină, sigur că mai are un an de trăit.